

The background features a dark blue gradient with a stylized map of Europe in a slightly lighter shade of blue. In the top right corner, there are several yellow stars of varying sizes, reminiscent of the European Union flag. The text is positioned in the upper left quadrant.

LJUDSKA PRAVA U POSLOVNOM SEKTORU U BOSNI I HERCEGOVINI

Prilog:
Povelja o poštivanju
ljudskih prava u poslovanju

LJUDSKA PRAVA U POSLOVNOM SEKTORU U BOSNI I HERCEGOVINI

Prilog:
Povelja o poštivanju
ljudskih prava u poslovanju

Decembar 2019.

Sadržaj

Uvodna riječ	4
Metodologija.....	4
POGLAVLJE I	8
Osvrt na ljudska prava u međunarodnim okvirima.....	8
Ljudska prava u Bosni i Hercegovini – primarni regulatorni okvir	10
POGLAVLJE II	12
Ljudska prava u kontekstu privrednog poslovanja i radnih odnosa	12
Osvrt na unutrašnje zakonske okvire u BiH i stanje ljudskih prava u nekoliko oblasti koje se odnose na privredno poslovanje.....	13
POGLAVLJE III	17
I Obaveze države (predstavljanje ključnih smjernica)	17
II Smjernice za preduzeća u zaštiti ljudskih prava	19
III Smjernice o pristupu pravnoj zaštiti	23
POGLAVLJE IV	25
Sažetak <i>Baseline</i> analize o stanju ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini.....	25
POGLAVLJE V	32
Povelja kompanija o poštivanju ljudskih prava.....	32
POVELJA O POŠTIVANJU LJUDSKIH PRAVA U POSLOVANJU	34
Izvori.....	35

Poslovanje i ljudska prava u BiH

Uvodna riječ

U vremenu masovnog odlaska radnosposobnog stanovništva iz Bosne i Hercegovine te posljedičnog sužavanja tržišta, smanjenja stepena spremnosti za realizaciju stranih investicija i naposljetku zaustavljanja rasta i ograničenja prihoda, privredni subjekti u BiH većinom su usmjereni na održivost do sada postignutog ili pak puki opstanak. Poseban problem predstavlja pronalazak nove educirane radne snage, ali i zadržavanje postojeće, jer BiH ne napuštaju primarno nezaposleni već radno iskusni, koji su konkurentni na tržištima rada razvijenih ekonomija. Istina, postoje i grane privrede, izvozno orijentirane, koje su i pored ovih općih nepovoljnih uvjeta brzorastuće, ali o njima ćemo zasebno govoriti.

U takvom ambijentu djeluje irelevantno govoriti o postignutim standardima poštivanja ljudskih prava u privredi BiH i potrebi za njihovim unapređenjem, s obzirom na to da se nastoji postignuti isključivo zakonski minimum u vođenju poslovanja kao prevencija kažnjavanja od regulatora.

Stoga, možda bi i primarna poruka ovog dokumenta trebala biti da se na podizanje standarda u kontekstu poštivanja ljudskih prava u bh. privredi gleda kao na jedan od načina dugoročnog zadržavanja radnika u BiH. Idealisti bi kazali da bi se ljudska prava trebala poštivati iz savjesti, humanosti, pa i poštujući međunarodne akte i trendove koji propisuju obavezu njihovog poštivanja. Međutim, u surovj bici za opstanak humani pristup, u stvarnosti, najčešće je zanemaren.

Razlozi odlaska radnog stanovništva iz BiH višestruki su i privredni subjekti na njih ne mogu direktno utjecati, poput kvaliteta javnih usluga, jednakosti šansi, izazova novih migracija i slično. Bh. privrednici većinom ne mogu postići ni nivo plaća razvijenih zemalja. Međutim, opredjeljenje da se ispune barem temeljna prava radnika zasigurno se očekuje, i u kontekstu slijeđenja međunarodnih standarda poslovanja za firme koje su izvozno orijentirane ili sarađuju s međunarodnim partnerima, i u kontekstu jačanja konkurentnosti za privlačenje domaće radne snage.

Stoga ćemo kroz ovu studiju nastojati dati osnovni prikaz ljudskih prava u poslovnom sektoru, predstaviti međunarodne smjernice i trendove te na jedan „oprezan“ i odgovoran način ponuditi svojevrsnu deklaraciju te nekoliko praktičnih smjernica za njihovu primjenu – za one privredne subjekte koji prepoznaju poštivanje ljudskih prava kao komparativnu prednost koja im dugoročno može osigurati opstojnost. A ta komparativna prednost može podrazumijevati: bolju reputaciju firme i brendova te povećanje njihove vrijednosti, spoznaju rizika po kompaniju, povećanu motivaciju i produktivnost radnika, unapređenje odnosa s uposlenicima, bolje razumijevanje društvene zajednice u kojoj se posluje, jačanje relacija s partnerima i klijentima u procesu poslovanja, pozitivnu prepoznatljivost kod društveno odgovornih investitora, kao i druge direktne i indirektno prednosti.

Metodologija

Ova studija nastala je u okviru projekta koji implementira Institut za razvoj mladih KULT, a uz finansijsku podršku Evropske unije i u saradnji s partnerima, čiji je cilj povećano poštivanje ljudskih prava u privrednom sektoru u BiH.

Projektom je definirana primarna intencija, a to je da se kompanijama olakša i da ih se ohrabri da:

- 1) identificiraju, razumiju i uredi korporativne utjecaje u oblasti ljudskih prava, u kontekstu razumijevanja aktuelnih i potencijalnih utjecaja privrednih aktivnosti, boljeg razumijevanja perspektive dionika i korisnika prava, zaštite radnih prava i uvjeta rada;
- 2) kreiraju strategiju za brigu o ljudskim pravima, baziranu na identificiranim rizicima i mogućnostima reakcije na vanjske pritiske i neočekivane incidente;
- 3) identificiraju, razumiju i maksimiziraju prilike za unapređenje ljudskih prava;
- 4) prihvate aktuelne trendove i provedu preporuke koje će rezultirati boljom zaštitom ljudskih prava;
- 5) steknu uvid u efektivnost postojanja politika, procedura i alata kompanija za brigu o ljudskim pravima;
- 6) osiguraju dosljedan i učinkovit način za identifikaciju, prioritiziranje i adresiranje rizika po ljudska prava i prilike;
- 7) povećaju odgovornost poslovanja kroz dokumentiranje utjecaja koji se identificiraju i akcija koje se povodom toga poduzimaju;
- 8) kontinuirano procjenjuju poslovne aktivnosti i njihovu usklađenost s domaćom i međunarodnom regulativom;
- 9) izgrađuju partnerske odnose s ostalim dionicima poslovnih procesa s ciljem adresiranja utjecaja na ljudska prava;
- 10) preuzmu obavezu da ispoštuju korporativnu odgovornost u kontekstu promocije i zaštite ljudskih prava, u saradnji s civilnim sektorom;
- 11) implementiraju „human-centered“ organizacijsku kulturu;
- 12) unaprijede ne samo vlastito organizacijsko okruženje i ambijent u kompaniji već i da doprinose promoviranju i unapređenju poslovnog okruženja u široj društvenoj zajednici u kontekstu poštivanja ljudskih prava doprinoseći atraktivnosti lokalnog poslovnog sektora.

U osnovi korištena metodologija predstavlja kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih metoda, što podrazumijeva holistički pristup analiziranju postojećeg stanja poštivanja ljudskih prava u bh. kompanijama. Naime, kvalitativnom dubinskom analizom sadržaja postojećeg zakonskog okvira, ali i odgovarajućih strateških dokumenata te dokumenata međunarodnih organizacija i institucija, definiran je relevantan konceptualni okvir koji čini osnovu za dizajniranje i formuliranje upitnika koji se distribuira kompanijama. Među najznačajnijim dokumentima koji čine osnovu definiranog konceptualnog okvira izdajamo Opću deklaraciju o ljudskim pravima, Deklaraciju Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu te Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima Ujedinjenih naroda.

Naime, studija „Biznis i ljudska prava u BiH“ jeste desk-analiza (*desktop research*¹), a ta metoda podrazumijeva pretragu, analizu i strukturiranje informacija koje su dobijene na osnovu relevantnih izvora (zvanični podaci, baze i izvještaji relevantnih javnih, privatnih i nevladinih institucija). Njome se odvajaju značajne informacije iz „mora“ podataka koji su dostupni na internetu ili drugim bazama podataka (*offline* ili *online*). Primarni izvori koji su korišteni za potrebe ove studije jesu:

- Smjernice UN-a o poslovnom sektoru i ljudskim pravima;²

1 Izvor definicije: www.intelligence.rs

2 "Smjernice o poslovnom sektoru i ljudskim pravima" – razvio ih je specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a za pitanja ljudskih prava i međunarodne korporacije i druge poslovne organizacije. On je priložio smjernice u svom završnom izvještaju prema Vijeću za ljudska prava (A/HRC/17/31), koji ujedno sadrži i uvod i pregled procesa koji je doveo do njihovog razvoja. Vijeće za ljudska prava je prihvatilo ove smjernice svojom rezolucijom 17/4 16. juna 2011. godine.

- analiza „Poboljšanje ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini“;³
- Deklaracija Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu;⁴
- Opća deklaracija o ljudskim pravima;⁵
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama;⁶
- Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini (BiH), Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, i dr.

Prvi dio studije sadrži kratki osvrt i uvod u ljudska prava općenito, kao jedan sažet pojednostavljen prikaz i podsjetnik na sljedeće: šta su ljudska prava i šta podrazumijevaju, kada su aktualizirana, standardizirana i utemeljena na međunarodnom nivou, koja su osnovna ljudska prava i dr. Također, u ovom dijelu predstavljen je i opći regulatorni okvir ljudskih prava u BiH, kao i međunarodni akti koje je BiH ratificirala i dr., i to bez dublje analize samog merituma. Osnova ovog uvodnog osvrta je Međunarodna povelja o ljudskim pravima, te službeni podaci Ministarstva vanjskih poslova BiH.

Drugi dio definirat će listu ljudskih prava koja su aktuelna u kontekstu njihovog kršenja u oblasti privrede, odnosno od privrednih subjekata u BiH (direktno ili indirektno) uz kratki prikaz relevantnog zakonodavstva i aktuelnog stanja. Kao takva, ona su prepoznata i u međunarodnoj praksi. Osnove za ovu listu jesu Deklaracija Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu te Izvještaj o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini (za BiH) Ministarstva vanjskih poslova SAD-a.

U **trećem dijelu** predstavljene su Smjernice UN-a o poslovnom sektoru i ljudskim pravima. Pri tome je fokus stavljen na ključna načela i prezentiranje suštine Smjernica UN-a bez „klasične“ analize i sažimanja cjelokupnog sadržaja dokumenta. Intencija je bila isticanje onih elemenata koji su uglavnom nepoznanica kod domaćih firmi, uz povremene ilustracije i komparacije. Iako je fokus bio na prezentaciji načela koja se odnose na biznis, držali smo važnim sažeto predstaviti i poglavlje koje govori o tome šta se očekuje od države u domenu zaštite ljudskih prava u biznisu, trudeći se prilagoditi ga bh. realnosti. Naprimjer, kada Smjernice ukazuju na to da država može utjecati na poštivanje ljudskih prava kod subjekata gdje ima punu kontrolu ili vlasništvo, navodeći različite državne agencije (razvojne, npr., koje djeluju i prekogranično), što je očekivano i primjenjivo za razvijene kapitalističke zemlje, gdje je okončan ciklus izgradnje institucija i minimalizirano vlasništvo države nad preduzećima – u BiH je to primjenjivo uglavnom kada je riječ o komunalnim i javnim preduzećima. Također, kada se ističe da država može nadzirati zaštitu ljudskih prava kroz sistem izvještavanja, u našim okolnostima kontekstualizacija takvih smjernica mogla bi ići u pravcu dopune obaveznih izvještaja koja javna preduzeća redovno upućuju svojim vlasnicima (parlamentima, skupštinama, vladama, općinskim vijećima), u kontekstu uvođenja dodatnih i posebnih poglavlja o stanju ljudskih prava u njima.

Osim toga, Smjernice državama ističu posebnu važnost zaštite ljudskih prava za kompanije koje posluju prekogranično kao i na područjima gdje se dešavaju sukobi – pa bi se u ovom slučaju mogla povući paralela s tranzicijskim procesom kroz koji je godinama prolazila i prolazi BiH, a posebno s privatizacijom koja još nije završena, a kroz koju su se najgrublje kršila i nažalost još uvijek krše osnovna ljudska prava, i to ne samo kroz formiranje nove strukture vlasništva već i brojne druge elemente. Iako nije bilo prostora za šire elaboracije, kao ni sporadične ilustracije o tranziciji i privatizaciji, te uvažavajući činjenicu da još uvijek postoji veliki broj firmi u vlasništvu države, što predstavlja ujedno i rizik i priliku za uspostavljanje sistema zaštite ljudskih prava, sve to predstavlja nepobitne činjenice i okolnosti koje doprinose originalnosti i izuzetnom značaju ove studije.

3 *Baseline* analiza o stanju ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini, Institut za razvoj mladih KULT, Sarajevo, 2019. godina. – Istraživanje je provedeno uz finansijsku podršku Evropske unije, a u okviru inicijative Instituta za razvoj mladih KULT za poboljšanje ljudskih prava u privrednom sektoru u BiH. Rezultati dobiveni istraživanjem o izazovima i problemima u oblasti privrednog poslovanja i povrede ljudskih prava poslužit će za osnovnu procjenu postojećeg stanja, te će dalje biti upotrijebljena kao baza za kreiranje Povelje o ljudskim pravima u privrednom sektoru u BiH.

4 Deklaracija Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu, usvojena na osamdeset šestom zasjedanju Međunarodne konferencije rada, Ženeva, 18. juna 1998. godine.

5 Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda rezolucijom br. 217/III 10. decembra 1948. godine.

6 Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Rim, 4. novembra 1950) – vlade potpisnice ove konvencije, kao članice Vijeća Evrope, a prema Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima Generalne skupštine Ujedinjenih naroda, proglašene 10. decembra 1948. godine.

Sličan je slučaj i kada je riječ o utjecaju države na kompanije u njenom vlasništvu kao i agencije koje posluju prekogranično, a putem svojih ambasada. Naime, u ovom je slučaju otežana primjenjivost ove smjernice, s obzirom na to da u diplomatsko-konzularnoj mreži nikada nije zaživjela ekonomska diplomatija u neophodnoj mjeri. Gotovo da se može reći da su bh. privatni privredni subjekti u inozemstvu utjecajni od diplomatsko-konzularne mreže, da BiH ima izvoznike koji posluju i imaju čvršće konekcije i partnere od samih ambasada te da od tih partnera usvajaju standarde poslovanja, između ostalog i one koji se odnose na zaštitu ljudskih prava. U ovom trećem dijelu ne navodi se šta BiH kao država treba decidno činiti već se kontekstualiziraju odabrane smjernice s postojećim sistemskim rješenjima u BiH.

Četvrti dio jeste predstavlanje analize „Poboljšanje ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini“ Instituta za razvoj mladih KULT. Riječ je o detaljnijem prikazu i osvrtu na nalaze istraživanja, s obzirom na to da se radi o prvom istraživanju ove vrste koje je provedeno u BiH. I pored obimnosti ovog dijela studije, nastojali su se postići sumiranje ključnih rezultata istraživanja i njihov sistematičan pregled.

Peto poglavlje jeste svojevrsni ključni dio studije. Riječ je o preporukama za bh. kompanije u vidu „Povelje o ljudskim pravima u biznisu“. S obzirom na to da Smjernice UN-a, koje su pojašnjene u trećem poglavlju, već predstavljaju svojevrsne preporuke za preduzeća, jer ulaze čak i "kapilarno" u operativna rješenja i uspostavu sistema zaštite ljudskih prava u firmama (izvještavanje, nadzor, žalbe, postupanje, uspostava tijela/lica itd.), ovaj dio nastojao ih je sažeti, klasificirati, numerirati i pretvoriti u kratku formu povelje, možda preciznije manifesta za javno opredjeljenje i deklariranje firme za poštivanje ljudskih prava, s vrlo jasnim obavezama na operativna rješenja. Samom tekstu povelje prethodi kratki uvod o načinu deriviranja ključnih tački i smjernica i njihovoj prilagodbi u primjenjive preporuke prvenstveno za domaće firme. Dakle, **Povelja o poštivanju ljudskih prava u biznisu** jeste prije svega manifest za javno opredjeljenje kompanije da će poštivati ljudska prava, ali u svom sadržaju navodi i mehanizme za implementaciju sistema zaštite ljudskih prava.

POGLAVLJE I

Osvrt na ljudska prava u međunarodnim okvirima

„Svako ima pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, pravedne i primjerene uvjete rada...”

(Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a)

Opća deklaracija o ljudskim pravima usvojena je i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda rezolucijom br. 217/III 10. decembra 1948. godine. Sažeto ćemo prikazati njene glavne odredbe:

- svakome pripadaju sva prava i slobode utvrđeni u ovoj deklaraciji **bez razlike** bilo koje vrste, kao što su rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, imovina, rođenje ili neki drugi status. Ne smije se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje kojoj osoba pripada (čl. 2);
- svako ima pravo na **život, slobodu i ličnu sigurnost**. Niko se ne smije držati u ropstvu ili sličnom odnosu. Ropstvo i trgovina robljem zabranjuju se u svim njihovim oblicima. Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni (čl. 3-5);
- svako ima pravo da ga se svugdje pred zakonom priznaje kao osobu. **Pred zakonom svi su jednaki** i imaju pravo na jednaku pravnu zaštitu, bez ikakve diskriminacije i poticanja na takvu diskriminaciju. Svako ima pravo na djelotvorno pravno sredstvo pred nadležnim domaćim sudovima zbog djela kojima su povrijeđena njegova temeljna prava zagwarantirana ustavom ili zakonom (čl. 6-8);
- niko ne smije biti podvrgnut **bespravnom hapšenju, zatvaranju ili izgonu**. Svako je jednako ovlašten na **pravično i javno saslušanje** od nezavisnog i nepristrasnog suda pri utvrđivanju njegovih prava i obaveza i bilo koje kaznene optužbe protiv njega (čl. 9-10);
- svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo da ga se smatra **nevinim sve dok mu se ne dokaže krivica** u skladu sa zakonom u javnom postupku u kojem su mu pružene sve garancije potrebne za odbranu. Niko ne može biti proglašen krivim za bilo koje krivično djelo počinjeno bilo kojim činom ili propustom koje, u času počinjenja, po unutrašnjem ili međunarodnom pravu nije bilo predviđeno kao krivično djelo, niti se može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je kazneno djelo počinjeno (čl. 11);
- niko ne smije biti podvrgnut bespravnom **miješanju u privatni život**, porodicu, dom ili dopisivanje, niti napadima na njegovu **čast i ugled**. Svako ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja ili napada (čl. 12);
- svako ima pravo na **slobodu kretanja** i boravka unutar granica svake države, kao i napustiti svoju i bilo koju drugu zemlju i vratiti se u svoju zemlju. Svako pred progonom ima pravo tražiti i dobiti **utočište** u drugim zemljama. Na to se pravo ne može pozivati u slučaju progona koji su izravna posljedica nepolitičkih zločina ili djela protivnih ciljevima i načelima UN-a (čl. 13-14);
- svako ima pravo na **državljanstvo**. Niko ne smije biti bespravno lišen svog državljanstva niti mu se smije uskratiti pravo na promjenu državljanstva (čl. 15);
- punoljetni muškarci i žene imaju pravo stupiti u **brak i zasnovati porodicu** bez ikakvih ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili vjeroispovijesti. Ovlašteni su na ista prava i prilikom sklapanja braka, u braku i tokom razvoda. Porodica je

- prirodna i temeljna društvena jedinica i ima pravo na zaštitu društva i države (čl. 16);
- svako ima **pravo vlasništva**, samostalnog ili u zajednici s drugima. Niko ne smije biti bespravno lišen svog vlasništva (čl. 17);
 - svako ima pravo na **slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti**. To pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijest bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima (čl. 18);
 - svako ima pravo na slobodu mišljenja i **izražavanja**. To pravo uključuje slobodu zadržavanja mišljenja bez uplitanja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja (čl. 19);
 - svako ima pravo na slobodu **mirnog okupljanja i udruživanja**. Niko se ne smije prisiljavati na pripadanje nekom udruženju (čl. 20);
 - svako ima pravo učestvovati u upravljanju svojom zemljom neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika. Svako ima pravo na jednak pristup javnim službama u svojoj zemlji. **Volja naroda je temelj državne vlasti**, koja se mora izražavati na povremenim i poštenim izborima, provedenim uz opće i jednako pravo glasa, tajnim glasanjem ili nekim drugim jednako slobodnim glasačkim postupkom (čl. 21);
 - svako kao član društva ima pravo na **socijalnu sigurnost** i na ostvarenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava neophodnih za njegovo dostojanstvo i slobodan razvoj njegove ličnosti (čl. 22);
 - svako ima **pravo na rad**, slobodan izbor zaposlenja, pravedne i **primjerene uvjete rada** i na zaštitu od nezaposlenosti, na jednaku naknadu za jednak rad bez diskriminacije, na pravednu i **primjerenu naknadu** koja njemu i porodici osigurava život dostojan čovjeka i koja se prema potrebi dopunjuje drugim sredstvima socijalne zaštite (čl. 23);
 - svako ima pravo osnivati i pristupati **sindikovima** kako bi zaštitio svoje interese (čl. 23);
 - svako ima pravo na **odmor i slobodno vrijeme**, uključujući razumno ograničenje radnih sati i periodični plaćeni dopust (čl. 24);
 - svako ima pravo na **životni standard** koji odgovara zdravlju i dobrobiti njega samoga i njegove porodice, uključujući prehranu, odjeću, stanovanje, liječničku njegu i potrebne socijalne usluge, kao i pravo na sigurnost u slučaju nezaposlenosti, bolesti, nesposobnosti, udovištva, starosti ili nekog drugog nedostatka sredstava za život, u uvjetima koji su izvan njegove kontrole (čl. 25);
 - **materinstvu i djetinjstvu** pripadaju **posebna skrb** i pomoć. Sva djeca, bila ona rođena u braku ili izvan njega, trebaju uživati istu socijalnu zaštitu (čl. 25);
 - svako ima pravo na **obrazovanje**. Obrazovanje mora biti besplatno, barem osnovno, koje mora biti obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje mora biti opće dostupno, a visoko obrazovanje mora biti jednako dostupno svima na osnovu uspjeha (čl. 26);
 - svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proizlaze iz bilo kojeg naučnog, književnog ili umjetničkog djela čiji je **autor** (čl. 27);
 - svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem se **prava i slobode** utvrđene ovom deklaracijom **moгу potpuno ostvariti**. Svako ima obaveze prema zajednici u kojoj je moguć slobodan i cjelovit razvoj njegove ličnosti. Svako može biti podvrgnut samo onim ograničenjima koja su utvrđena zakonom, isključivo radi osiguranja potrebnog priznanja i poštivanja prava i sloboda drugih te radi ispunjenja pravednih zahtjeva morala, javnog reda i općeg blagostanja u demokratskom društvu.

Ljudska prava u Bosni i Hercegovini – primarni regulatorni okvir⁷

Prava svakog pojedinca u Bosni i Hercegovini propisana su Ustavom Bosne i Hercegovine, međunarodnim ugovorima ili konvencijama koje je BiH potpisala, kao i unutrašnjim zakonima.

U samoj Preambuli **Ustava BiH** navodi se odlučnost da se u BiH osigurava puno poštivanje međunarodnog humanitarnog prava na osnovu Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, međunarodnih ugovora o građanskim i političkim te ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i Deklaracije o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, te drugih instrumenata o ljudskim pravima.

Članom II Ustava BiH proklamira se da BiH, uključujući oba entiteta, osigurava najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Također se navodi da se prava i slobode određeni u **Evropskoj konvenciji** za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te njenim protokolima direktno primjenjuju u BiH i **imaju prvenstvo pred svakim drugim zakonodavstvom**. U istom se članu proklamira da je svim osobama na području BiH osigurano da uživaju ljudska prava i temeljne slobode bez diskriminacije prema spolu, rasi, boji kože, jeziku, vjeroispovijesti, političkom i drugom opredjeljenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, pripadnosti nacionalnoj manjini, vlasništvu, rođenju ili drugom statusu.

Aneks 6 Ustava BiH odnosi se na Sporazum o ljudskim pravima, kojim se svim osobama na području BiH osigurava najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući i prava i slobode osigurane Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te njenim protokolima, kao i drugim međunarodnim sporazumima koji su posebno navedeni u dodatku ovog aneksa. Ta prava i slobode uključuju: pravo na **život**; pravo na **nepodvrgavanje mučenju**, nehumanom ili **ponižavajućem postupku** ili kazni; pravo osobe da ne bude držana u **ropstvu** ili potčinjenosti ili da obavlja **prisilni** ili obavezni **rad**; pravo na **slobodu i sigurnost** ličnosti; pravo na **pošteno suđenje** u građanskim i krivičnim predmetima; pravo na **privatni** i porodični život, nepovredivost doma i korespondencije; slobodu **mišljenja**, savjesti i vjere; slobodu **izražavanja**; slobodu mirnog **okupljanja** i slobodu **udruživanja** s drugima; pravo na zaključenje **braka** te osnivanje porodice; pravo na **imovinu**; pravo na **obrazovanje**; pravo na slobodu **kretanja i stanovanja**.

Poglavlje II Ustava BiH posvećeno je zaštiti ljudskih prava putem **Komisije za ljudska prava**, koja se sastoji iz Ureda ombudsmena i Vijeća za ljudska prava. Komisija za ljudska prava djeluje pri Ustavnom sudu BiH.

Aneks 7 Ustava predstavlja **Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama**, prvo poglavlje posvećeno je zaštiti prava izbjeglica i raseljenih osoba, dok je drugo poglavlje posvećeno Komisiji za raseljene osobe i izbjeglice, čije je sjedište u Sarajevu.

Unutar sistema državne uprave formirana su i **posebna tijela** čija je uloga dalja promocija i unapređenje sistema zaštite ljudskih prava, kao što su Vijeće za djecu, Agencija za ravnopravnost spolova, Odbor za Rome, Vijeće za invalidna lica, Komisija za odnose sa vjerskim zajednicama. Pri Parlamentarnoj skupštini BiH formirano je Vijeće za nacionalne manjine, kao savjetodavno tijelo. Institucije BiH daju punu podršku Međureligijskom vijeću u BiH. Njegovom uspostavom ostvaruje se međureligijski dijalog između četiri najveće vjerske skupine u BiH.

Treće poglavlje Aneksa 6 Ustava BiH posvećeno je drugim organizacijama koje se bave ljudskim pravima. Naglašava se obaveza promoviranja i **poticanja djelovanja nevladinih i međunarodnih organizacija** za zaštitu i promoviranje ljudskih prava. Pozivaju se Komisija UN-a za ljudska prava, OSCE, Visoki komesarijat UN-a za ljudska prava i druge nevladine ili regionalne misije i organizacije za ljudska prava da pažljivo prate stanje ljudskih prava u BiH, uključujući **osnivanje mjesnih ureda i slanje posmatrača**, izvijestitelja i drugih relevantnih osoba, te na obavezu da im se pružaju efikasna i potpuna pomoć, pristup i olakšice.

⁷ Ovo je (pod)poglavlje zasnovano na informacijama objavljenim na službenoj stranici Ministarstva vanjskih poslova BiH: http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/ljudska_prava_u_bih/?id=164

Nacionalni programi za unapređenje ljudskih prava

- BiH je usvojila Akcioni plan za suzbijanje trgovine ljudima, a na snazi je i Privremena instrukcija za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima. Potpisan je i Sporazum o saradnji s nevladinim organizacijama u području zaštite žrtava trgovine ljudima.
- U primjeni je bio i Akcioni plan za djecu 2002–2010, čiju provedbu je pratilo Vijeće za djecu.
- 2005. godine usvojena je Nacionalna strategija za pitanja Roma, kao najugroženije i najbrojnije nacionalne manjine u BiH.
- Usvojen je Akcioni plan za jednakost spolova.
- Vijeće ministara BiH ustanovilo je Ured agenta za zastupanje BiH pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Vanjska politika BiH u području ljudskih prava

BiH je ratificirala međunarodne instrumente u oblasti ljudskih prava, uključujući konvencije UN-a, Vijeća Evrope i pripadajuće protokole, prema kojima postoji obaveza izvještavanja, a zalaže se za dosljednu saradnju s ugovornim tijelima UN-a osnovanim prema tim konvencijama.

Učešće BiH u radu međunarodnih organizacija

Postavši članicom **OSCE-a**, **BiH** je prihvatila načela Završnog dokumenta iz Helsinkija, te saraduje s OSCE-om na području promocije i zaštite ljudskih prava. U BiH djeluje Misija OSCE-a, u okviru koje postoji Odjel za ljudska prava, čija je uloga da prati stanje ljudskih prava u BiH te da u tom cilju tijesno saraduje s domaćim organima u BiH (prije svega s Institucijom ombudsmena, Ustavnim sudom i Ministarstvom za ljudska prava BiH) i međunarodnom zajednicom.

Bosna i Hercegovina je u maju 2007. godine, na Generalnoj skupštini UN-a, izabrana za punopravnu članicu **Vijeća za ljudska prava** UN-a. Vijeće za ljudska prava ima sjedište u Ženevi, broji 47 zemalja članica (mandat članica Vijeća traje tri godine), koje su izabrane poštujući princip ravnopravne geografske zastupljenosti. Afričku i Azijsku grupu čini po 13 članica, Istočnoevropsku grupu 6, GRULAC 8 i Zapadnu grupu 7 zemalja članica. BiH pripada Istočnoevropskoj regionalnoj grupi.

POGLAVLJE II

Ljudska prava u kontekstu privrednog poslovanja i radnih odnosa

Deklaracija MOR-a o temeljnim načelima i pravima pri radu

Međunarodna organizacija rada je 18. juna 1998. godine u Ženevi usvojila Deklaraciju Međunarodne organizacije rada (MOR) o temeljnim načelima i pravima pri radu i Prilog o njoj primjeni i praćenju. Cilj je Deklaracije, kako se navodi, da se osiguraju društveni napredak koji će teći uporedo s privrednim napretkom i poštivanje različitih uvjeta, mogućnosti i orijentacija koji postoje u pojedinim zemljama.

Prvi korak u ovom smjeru učinjen je u Kopenhagenu 1995. godine, kad su čelnici država i vlada prisutni na Svjetskom sastanku o društvenom razvoju usvojili posebne obaveze i akcioni program koji se odnose na „temeljna prava radnika“:

- zabranu prisilnog rada i rada djece;
- slobodu udruživanja;
- prava na organiziranje i kolektivno pregovaranje;
- jednako nagrađivanje za jednak rad;
- ukidanje diskriminacije pri zapošljavanju.

Na Ministarskoj konferenciji Svjetske trgovinske organizacije (WTO), održane u Singapuru 1996. godine, države su potvrdile svoju obavezu poštivanja međunarodno priznate jezgre standarda rada te podsjetile na to da je MOR tijelo nadležno za postavljanje i praćenje ovih standarda, čime je načinjen drugi korak.

Usvajanje same Deklaracije MOR-a je treći korak. Ono čini značajan doprinos cilju postavljenom u akcionom programu usvojenom u Kopenhagenu, a to je zaštita i unapređenje poštivanja temeljnih prava radnika, kojima se zahtijeva od država potpisnica konvencija MOR-a da ih u cijelosti provode, a da druge države vode računa o načelima postavljenim u tim konvencijama, da imaju obavezu poštivanja, unapređivanja i ostvarivanja „u dobroj namjeri i u skladu s Ustavom, načela koja se odnose na temeljna prava i koja su predmet ovih konvencija“ – to jeste:

- (a) slobodu udruživanja i učinkovito priznavanje prava na kolektivno pregovaranje;
- (b) ukidanje svih oblika prisilnoga ili prinudnog rada;
- (c) ukidanje diskriminacije u odnosu na zapošljavanje i zanimanje.

Također, one države koje nisu ratificirale temeljne konvencije moraju podnijeti izvještaje o napretku postignutom u primjenjivanju načela iz tih konvencija. MOR se obavezala da će mobilizirati svoje budžetske resurse i utjecaj kako bi pomogla svojim članicama u postizanju ciljeva dogovorenih u Kopenhagenu.

Deklaracija MOR-a, između ostalog, poziva se i na to da:

- društvena pravda jeste od presudne važnosti za univerzalni i trajni mir;
- ekonomski rad jeste bitan, ali ne i dostatan za osiguravanje pravičnosti, društvenoga napretka i iskorjenjivanja siromaštva;
- su potrebne snažne socijalne politike, pravda i demokratske institucije;
- je potrebno osigurati da ekonomska i socijalna politika budu „sastavnice“ međusobnog jačanja u svrhu održivog razvoja;
- izrazitu pažnju treba uputiti problemima osoba s posebnim društvenim potrebama, posebno potrebama nezaposlenih i radnika migranata;
- je pravo na rad od posebnog značaja, jer omogućava pravični udio radnicima, na temelju jednakih mogućnosti, u bogatstvu koje su pomogli stvoriti i dr.

Osvrt na unutrašnje zakonske okvire u BiH i stanje ljudskih prava u nekoliko oblasti koje se odnose na privredno poslovanje⁸

Napravit ćemo kratki osvrt na domaću regulativu uz prikaz njenog poštivanja, derivirajući dijelove Izvještaja o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini (za BiH, posljednji koji je dostupan), koji je sačinilo Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a – Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, uz povremena ilustrativna vezivanja sa slučajevima kršenja ljudskih prava koja su relevantna za privredni sektor. Izabrani su dijelovi koji se odnose ili se mogu, direktno ili indirektno, odnositi na privredno poslovanje.

1) Postupci i pravni lijekovi u građanskopravnim pitanjima

Zakonima je u BiH fizičkim i pravnim osobama omogućeno da koriste pravna sredstva u građanskopravnim postupcima po tužbama za povrede ljudskih prava, kao i **pravo na žalbu** na sudsku presudu Evropskom sudu za ljudska prava. Vlasti nisu ispoštovale mnoge sudske presude sudova u zemlji u vezi s povredama ljudskih prava. Sudski sistem je opterećen velikim brojem zaostalih predmeta i nedostatkom djelotvornog mehanizma izvršenja sudskih naredbi. **Nepoštivanje sudskih presuda** primoralo je mnoge podnositelje da se tužbom obrate Evropskom sudu za ljudska prava.

2) Sloboda izražavanja i sloboda štampe

Zakonima je propisana sloboda izražavanja, kao i sloboda štampe, ali je nivo poštivanja ovih prava od vlasti izuzetno nizak. Zastrășivanje, maltretiranje i upućivanje prijetnji⁹ novinarima i medijima – čak i od odgovornih lica privrednih subjekata – nastavljeni su istim intenzitetom kao i u prethodnim godinama.

Sloboda **izražavanja na internetu** – iako pristup internetu nije eksplicitno pobrojan kao zakonsko pravo, ustavnopravna zaštita se tumači tako da se odnosi i na internet. Vlasti nisu ograničavale niti prekidale pristup internetu, niti su cenzurirale *online* sadržaj i nema vjerodostojnih informacija o tome da su nadzirale **privatnu online komunikaciju** bez odgovarajućeg zakonskog odobrenja. Zakonom je zabranjeno izražavanje koje izaziva rasnu, etničku ili drugu netrpeljivost, uključujući i govor mržnje.

8 Osnov: Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini, Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad.

9 Zabilježena su zastrašivanja, prijetnje pa i fizički napadi na novinare i od privrednih subjekata, te je stoga ovo pitanje aktuelno i relevantno u kontekstu poštivanja ljudskih prava u ovom sektoru (*op.a.*).

3) Sloboda okupljanja

Zakonima je zagwarantirana **sloboda mirnog okupljanja** i vlasti su generalno poštivale ovo pravo. U RS-u je zabranjeno okupljanje ispred javnih institucija. NVO su izvjestile da su organi vlasti u nekim slučajevima manipulirali i kontrolirali postupak odobrenja okupljanja grupama civilnog društva. U BiH su česta organizirana okupljanja radnika (u sindikalnoj organizaciji, ali i samoinicijativno) ispred kompanija, češće ispred javnih preduzeća, ali nerijetko i ispred privatnih, potražujući svoja prava (naknadu za rad, bolje uvjete rada i dr.).

4) Sloboda kretanja

Zakonima su omogućeni sloboda kretanja unutar zemlje, putovanje u inozemstvo, emigracija i repatrijacija. Vlasti saraduju s Uredom Visokog komesarijata UN-a za izbjeglice (UNHCR) i drugim humanitarnim organizacijama na pružanju zaštite i pomoći interno raseljenim osobama, izbjeglicama, izbjeglicama koje se vraćaju u zemlju, tražiteljima azila, osobama bez državljanstva i drugim osobama obuhvaćenim mandatom UNHCR-a.

Povrede prava migranata, izbjeglica i osoba bez državljanstva

Vlasti rutinski smještaju tražitelje azila u imigracijske detencijske centre bez dokumentiranja njihovih zahtjeva za azil i često potencijalnim tražiocima azila izdaju naredbe o protjerivanju ili naredbe o detenciji, ne pružajući im mogućnost podnošenja zahtjeva za azil. Pitanje migranata je relevantno za ovu studiju zbog sve češćeg aktualiziranja njihovog radnog angažmana u BiH (op.a.).¹⁰

5) Sloboda učešća u političkom procesu

Građanima je Ustavom i zakonom pružena mogućnost da biraju vlast na slobodnim i pravičnim izborima koji se održavaju periodično tajnim glasanjem, na osnovu općeg i jednakog prava glasa. Ovo je značajno u kontekstu mogućnosti vlasnika ili menadžmenta firme za **utjecaj na opredjeljenje radnika prilikom glasanja** na izborima (op.a.).

6) Međunarodne istrage i istrage nevladinog sektora o povredama ljudskih prava

Organi vlasti koji se bave ljudskim pravima: Institucija ombudsmena za ljudska prava na državnom nivou ima ovlasti da istražuje povrede domaćih zakona o ljudskim pravima u ime građana i da vlastima daje preporuke za otklanjanje povreda. Preporuke ombudsmena nisu zakonski obavezujuće. Širok spektar grupa za zaštitu ljudskih prava generalno je djelovao bez ograničenja od vlasti i istraživao je i objavljivao rezultate istraga o povredama ljudskih prava. Nevladine organizacije se mogu zatvoriti po sili zakona jedino ako se utvrdi da krše zakon. Nerijetko su i privredni subjekti predmet istraga nevladinih organizacija o kršenju ljudskih prava (op.a.).¹¹

7) Rodna ravnopravnost i radni status

Zakoni u BiH izričito **ne nalažu** jednaku naknadu za jednak rad, ali zabranjuju rodnu diskriminaciju. Žene i muškarci su generalno **jednako plaćeni za jednak rad u javnim preduzećima, ali ne i u svim privatnim preduzećima**. Nevladine organizacije su izvjestile o malom stvarnom napretku u postizanju veće jednakosti između muškaraca i žena na tržištu rada i primijetile rasprostranjenu diskriminaciju žena na radnom mjestu, kao i redovno **neosnovano otpuštanje s posla trudnica i porodilja**. U mnogim oglasima za

10 Primjer: <https://www.cazin.net/vijesti/je-li-strana-radna-snaga-ono-sto-nam-nedostaje> "Imali smo dosta zahtjeva i upita od naših poslodavaca u vezi sa zapošljavanjem migranata. Ali kada im objasnimo proceduru i kažemo da moraju čekati devet mjeseci, oni odustanu jer njima radnici trebaju odmah. Jedna firma iz Cazina tražila je da zaposli četiri migranta. Oni su u komunikaciji s migrantima saznali da su kvalificirani za poslove koji im trebaju, ali nisu ih mogli zaposliti upravo zbog ovih procedura", kaže v. d. direktora Službe za zapošljavanje USK-a Nermin Imširović." <https://cazin.ba/migrant-u-bihacu-otvorio-restoran-i-zaposljava-nase-ljude-ne-vjerujem-da-bih-ovaj-novac-mogao-zaraditi-u-njemackoj/>

11 Primjer: <https://www.cin.ba/dozvola-za-prljavi-zrak/> (ugrožavanje prava na život, op.a.)

popunjavanje upražnjenih radnih mjesta otvoreno su navedeni **diskriminirajući kriteriji za žene**, kao što su starosna dob i fizički izgled.

8) Osobe s invaliditetom

Zakonima na entitetskom i državnom nivou zabranjena je diskriminacija osoba s fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom. Međutim, **nastavljena je diskriminacija** po ovoj osnovi. Vlasti nemaju jedinstvenu zakonsku definiciju invaliditeta, što otežava mogućnost ostvarivanja beneficija osobama koje bi automatski imale pravo na beneficije, i prioritet daju podršci demobilisanim borcima.

Zakoni u oba entiteta nalažu povećanu fizičku **pristupačnost objektima za osobe s invaliditetom**, međutim i nadležne institucije rijetko primjenjuju takve zakonske odredbe. Nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava kontinuirano ističu da ni novoizgrađeni javni objekti **ne omogućavaju pristup osobama s invaliditetom**. U julu 2016. godine Vlada FBiH usvojila je strategiju s prioritetima unapređenja prava osoba s invaliditetom u oblasti zdravstva, obrazovanja, pristupačnosti, profesionalne rehabilitacije i **zapošljavanja**, socijalne zaštite, kulture i sporta. RS je sačinila Strategiju unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom 2017–2026.¹² Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da pohađaju redovnu nastavu kada je to moguće. Međutim, škole su često isticala da nisu u stanju prihvatiti takvu djecu zbog nedostatka finansijskih sredstava i opreme.

9) Manjine

Manjine se i dalje suočavaju s problemom **diskriminacije u oblasti zapošljavanja** i obrazovanja i u javnom i privatnom sektoru, iako je diskriminacija zakonom zabranjena. Romi, kao najbrojnija manjina u BiH, još uvijek su diskriminirani prilikom pokušaja ostvarivanja prava na stambeno zbrinjavanje, prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i zapošljavanje, pa je gotovo 99% Roma i dalje nezaposleno.

10) Sindikati – pravo na kolektivno pregovaranje i legalan štrajk

Zakonom o radu u Federaciji i Zakonom o radu u RS-u radnicima se u oba entiteta daje pravo da formiraju i da se **priključe nezavisnim sindikatima, pravo na kolektivno pregovaranje i pravo na legalan štrajk. Poslodavci u privatnom sektoru nisu uvijek poštivali ova prava**. Zakonom je zabranjena protusindikalna diskriminacija, ali primjena zaštite nije uređena na adekvatan način. Inspekcije rada i sudovi nisu se djelotvorno bavili tužbama uložnim protiv poslodavaca na protusindikalnu diskriminaciju. Prema zakonu, radnici koji su otpušteni s posla, kada postoje dokazi o diskriminaciji na osnovu sindikalnog aktivizma ili po drugoj osnovi, moraju biti vraćeni na posao. Entitetskim zakonima u Federaciji i RS-u **zabranjeno je otpuštanje sindikalnih vođa s posla** bez prethodne saglasnosti relevantnog ministarstva rada.

U oba entiteta i u Brčko distriktu zakonom je dato pravo na štrajk. U Federaciji BiH zakonom su određeni preveliki zahtjevi za radnike koji žele stupiti u štrajk.¹³ Sindikati ne mogu zvanično najaviti štrajk bez prethodnog dogovora s poslodavcem o tome koji će „neophodni“ radnici ostati na radnom mjestu. Ako dogovor nije postignut, nadležni organi štrajk mogu proglasiti nelegalnim. Ovom odredbom je efektivno omogućeno poslodavcima da spriječe štrajkove.

11) Uvjeti rada

Vlasti i udruženja poslodavaca i radnika u oba entiteta pregovarali su o općim **kolektivnim ugovorima** o uvjetima rada, posebno kod privatnih poslodavaca. Nije potvrđeno da su svi poslodavci prihvatili postignute sporazume. Zakonima na državnom nivou, u RS-u i

12 Dokument dostupan na: <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/Strategija%20unapređenja%20društvenog%20položaja%20lica%20sa%20invaliditetom.pdf>

13 Zakon o štrajku FBiH, čl. 5. „Na prijedlog poslodavca, sindikat i poslodavac sporazumno utvrđuju poslove koji se ne mogu prekidati za vrijeme štrajka (...) sporazum sadrži naročito odredbe o poslovima i broju uposlenika koji su dužni da rade za vrijeme štrajka (...)“

Brčko distriktu **zabranjen je prisilan i obavezan rad**. Zakonima u Federaciji, međutim, nisu kriminalizirane sve aktivnosti prisilnog rada, s tim da postoji mali broj potvrđenih dokaza o prisilnom radu u zemlji. Zatvorske kazne se kreću od tri do deset godina i generalno su bile dovoljne da bi odvratile od povreda zakona, ali resursi, inspeksijski nadzor i pravna sredstva nisu adekvatni.

12) Rad djece

Najniža dob djece potrebna za zasnivanje radnog odnosa u oba entiteta je **15 godina**. Maloljetne osobe od 15 do 18 godina moraju dostaviti valjano zdravstveno uvjerenje da bi stupile u radni odnos. U RS-u i Brčko distriktu na snazi su zakoni prema kojima je kažnjivo sklapanje radnog odnosa s osobama mlađim od 15 godina. Zakonima o radu u Federaciji, RS-u i Brčko distriktu **zabranjeno** je maloljetnicima u dobi od 15 do 18 godina **da rade noću i da obavljaju opasne poslove**. U Zakonu o radu FBiH nije definiran opasan rad. U toku godine vlasti nisu primile izvještaje o radnom angažmanu djece. Ni u jednom entitetu ne postoje inspektori zaduženi samo za inspeksijski nadzor nad radom djece. Inspektori rada koji su obučeni da prepoznaju rad djece vjeruju da nisu otkrili takve slučajeve zbog visoke stope nezaposlenosti. Opća percepcija među zvaničnicima i u civilnom društvu jeste da se eksploatacija rada djece rijetko dešava.

13) Naknada za rad

Minimalna mjesečna plaća i u Federaciji BiH i u RS-u je ispod zvaničnog nivoa prihodovnog siromaštva. Za Brčko distrikt se ne izračunava minimalna plaća i ne postoji zaseban penzioni fond te poslodavci koriste minimalni iznos plaće onog entiteta u čiji se penzioni fond, prema odabiru radnika, uplaćuju doprinosi.

Zakonom određena radna sedmica u oba entiteta i u Brčko distriktu iznosi **40 sati**, iako sezonski radnici ponekad rade i do 60 sati sedmično. **Prekovremeni rad je zakonima ograničen na 10,¹⁴ odnosno 8 sati¹⁵** sedmično. U RS-u radnik može izuzetno i dobrovoljno raditi još 10 sati. Nema odredbi kojima se precizno regulira iznos naknade za prekovremeni rad – radnik „ima pravo na uvećanje plate”,¹⁶ odnosno „ima pravo na povećanu plaću”¹⁷. Prema zakonima u oba entiteta, minimalan odmor u toku radnog dana traje 30 minuta.

Poslodavci u oba entiteta i u Brčko distriktu moraju radnicima dozvoliti minimalno **devet dana plaćenog odsustva** u toku godine. Radnici sami **biraju praznike** koje poštuju, zavisno od nacionalne ili vjerske pripadnosti. Entitetskim zakonima o radu zabranjen je prekomjeren obavezan prekovremeni rad. Entiteti i Brčko distrikt poduzimaju nedovoljne mjere da bi osigurali primjenu zakonskih odredbi o broju radnih sati, dnevnom, sedmičnom i godišnjem odmoru.

14) Zdravlje i sigurnost na radu

Federacija BiH i RS uspostavile su obavezne **standarde za zdravlje i sigurnost na radu**, posebno u industrijskim sektorima u kojima su radni uvjeti opasni. Radnička prava važe za sve zvanične (tj. prijavljene) radnike, kao i radnike migrante i privremene radnike. Vlasti u oba entiteta tek su u ograničenoj mjeri nastojale poboljšati uvjete zaštite zdravlja i sigurnosti u **rudnicima uglja** u vlasništvu vlade. Takva nastojanja nisu bila dovoljna za sigurnost radnika. Radnici u određenim industrijskim granama često rade pod rizičnim uvjetima, posebno oni u metaloprerađivačkim pogonima, čeličanicama i rudnicima uglja. Radnici se nisu mogli sačuvati situacija koje su dovodile u opasnost njihovo zdravlje ili sigurnost, a da ne ugroze svoj radnopravni status.

14 Zakon o radu RS-a, čl. 61, Službeni glasnik RS-a, br. 1/2016 i 66/2018.

15 Zakon o radu FBiH, čl. 38, Službene novine FBiH, 26/16.

16 Zakon o radu RS-a, čl. 63, Službeni glasnik RS-a, br. 1/2016 i 66/2018.

17 Zakon o radu FBiH, čl. 76, Službene novine FBiH, 26/16.

POGLAVLJE III

Osvrt na Smjernice UN-a o poslovnom sektoru i ljudskim pravima

Uvod

Dokument „Smjernice o poslovnom sektoru i ljudskim pravima“ razvio je specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a za pitanja ljudskih prava i međunarodne korporacije i druge poslovne organizacije. On je u svom završnom izvještaju priložio Smjernice prema Vijeću za ljudska prava (A/HRC/17/31), koji ujedno sadrži i uvod i pregled procesa koji je doveo do njihovog razvoja. Vijeće za ljudska prava je prihvatilo ove smjernice svojom rezolucijom 17/4 16. juna 2011. godine.¹⁸

Osnovna načela Smjernica jesu:

- a. **obaveza država** da poštuju, štite i ostvaruju ljudska prava i temeljne slobode;
- b. **uloge preduzeća** kao posebnih društvenih organizacija da ispunjavaju sve zakonske obaveze iz domena ljudskih prava;
- c. da prava i obaveze budu povezani s odgovarajućim i učinkovitim mehanizmima **pravne zaštite** u slučajevima njihovog kršenja.

Cilj Smjernica je, kako se navodi, unapređivanje standarda i praksi koji se odnose na poslovni sektor i ljudska prava na način da mogu ostvarivati **konkretne rezultate** za pojedince i grupe te doprinosti društveno održivoj globalizaciji. Trebaju se primjenjivati „nediskriminatorno, s posebnom pažnjom posvećenom pravima, potrebama i izazovima s kojima se susreću pojedinci iz skupina i grupa izloženih povećanom riziku od ranjivosti ili marginalizacije“.

I Obaveze države (predstavljanje ključnih smjernica¹⁹)

- (1) *Države na svojoj teritoriji moraju **pružati zaštitu** od kršenja ljudskih prava od trećih strana, uključujući preduzeća. To podrazumijeva sprečavanje, istragu, kažnjavanje i otklanjanje štete kroz učinkovite javne politike, zakonodavstvo i participaciju. Obaveza države da štiti ljudska prava predstavlja međunarodni standard ponašanja. Države nisu same po sebi odgovorne za kršenja ljudskih prava od privatnih aktera, ali krše svoje međunarodne obaveze ako ne poduzimaju adekvatne korake u sprečavanju, istrazi, kažnjavanju i ispravljanju štete koju načine privredni subjekti.*

Nažalost, analiza Institucije ombudsmena za ljudska prava u BiH za 2018. godinu pokazuje „sistemska kršenja“ ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.²⁰ U analizi se navodi da su se građani ovoj instituciji obratili više od 13.000 puta, a najviše žalbi odnosilo se upravo na **sporost u sudskim procesima** – što je direktni propust države.

- (2) *Države trebaju jasno **izraziti očekivanje** da sva preduzeća koja posluju na njihovoj teritoriji u svom poslovanju poštuju ljudska prava.*

18 Dokument koji je korišten za potrebe ove studije predstavlja neslužbeni prijevod na hrvatski jezik. Dokument je objavljen za i u ime Ujedinjenih naroda, a priredio ga je Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj – HR PSOR.

19 Numeracija smjernica, s obzirom na to da ne obuhvata sve smjernice iz dokumenta UN-a (derivirana su ključna za potrebe ovog poglavlja, relevantna za relaciju države s poslovnim sektorom u BiH), nije podudarna s izvornom numeracijom. (op.a.)

20 Medijski izvještaj: <https://ba.voanews.com/a/institucija-ombudsmena-sistemska-kršenje-ljudskih-prava-u-bih/4837321.html>

One nemaju obavezu regulirati eksteritorijalne aktivnosti preduzeća, ali im nije ni zabranjeno tako postupati, pod pretpostavkom da za to imaju nadležnost. Postoje snažni politički razlozi zašto države trebaju jasno iznijeti očekivanja da preduzeća poštuju ljudska prava u inozemstvu, posebno tamo gdje su uključene u poslovanje tih preduzeća ili ih podržavaju. Jedan od njih je **očuvanje reputacije** same države. Različite su prakse država po ovom pitanju. Neke od njih propisuju domaće mjere s eksteritorijalnim implikacijama, npr. zahtjevi od kompanija-majki da izvještavaju o prekograničnim poslovanjima ispostava u inozemstvu. Tu su i multilateralni instrumenti kao što su Smjernice za multinacionalna preduzeća Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), zatim standardi koje zahtijevaju institucije (razvojne banke i agencije) koje podržavaju investicije u inozemstvu i sl.

Bosna i Hercegovina nije država sa značajnom eksteritorijalnom privrednom aktivnošću, više ne postoje domaći privredni „giganti“ s velikim ispostavama u svijetu koji bi značajnije mogli utjecati u oblasti ljudskih prava u smislu njihovog **prekograničnog djelovanja**. Također, kroz diplomatsko-konzularnu mrežu nije se razvila ekonomska diplomatija, s posebnim utjecajem na preduzeća koja posluju u inozemstvu. U kontekstu podizanja standarda u oblasti ljudskih prava može se reći da postupanje bh. firmi više određuju poslovni odnosi s njihovim međunarodnim poslovnim partnerima, koji uvjetuju predmetne standarde u poslovanju i rade stanovite provjere, nego što to čini država BiH. Država bi doprinos u ovoj oblasti, pored činjenice međunarodne obaveze koju ima, trebala gledati i kao priliku za jačanje vlastite reputacije.

- (3) **Države trebaju** provoditi zakone koji obavezuju preduzeća da poštuju ljudska prava, periodično procjenjivati učinkovitost takvih zakona i otklanjati njihove manjkavosti. Zatim, osigurati da drugi zakoni i javne politike koji se odnose na osnivanje i funkcioniranje poslovnih organizacija omogućuju poštivanje ljudskih prava. Zatim, pružiti učinkovite smjernice preduzećima u ovoj oblasti i poticati, te gdje je to prikladno i zahtijevati, da preduzeća izvještavaju o svom postupanju.

Zakoni koji uređuju ljudska prava mogu biti **zakoni o nediskriminaciji i radnom pravu, ali i zakoni o zaštiti okoliša, vlasništvu, piratstvu i suzbijanju korupcije**. Izvještavanje preduzeća o tome kako otklanjaju svoje negativne utjecaje na ljudska prava može biti različitih oblika, od neformalne komunikacije s ugroženim dionicima pa do formalnog javnog izvještavanja. Zahtjev za izvještavanjem posebno je poželjan tamo gdje su uvjeti poslovanja rizični za ljudska prava.

Prethodno je pojašnjeno da je zakonski okvir u BiH relativno dobro definirao zaštitu temeljnih ljudskih prava u BiH i u segmentu njihove zaštite od preduzeća, ali da **sistem nadzora ili izostaje ili se ne implementira** na željenom nivou.

- (4) **Države trebaju** poduzeti korake u zaštiti ljudskih prava od kršenja od **preduzeća koja su u vlasništvu države ili ih kontrolira** država ili onih koja primaju znatnu podršku i sredstva od državnih institucija. Između ostalih, razlog je i taj što kršenje ljudskih prava od takvih preduzeća može ujedno predstavljati kršenje međunarodnih pravnih obaveza same države.

Iako BiH kao država nema svoje razvojne ili slične agencije sa značajnim prekograničnim aktivnostima, znatan je broj **javnih preduzeća** – prema nekim izvještajima oko 550²¹ – koji su u cijelosti ili dijelom **u vlasništvu države** i u kojima država ima svoje upravljačke strukture. Stoga je ovo načelo značajno zbog mogućnosti države da direktno utječe na kontrolu poštivanja i stanja ljudskih prava u njima, posebno kroz unapređenje sistema nadzora nad tim preduzećima koji je u direktnoj nadležnosti njenih institucija.

- (5) **Države trebaju** poticati poštivanje ljudskih prava od preduzeća s kojima obavljaju **poslovne transakcije**. Ovo načelo pruža državama jedinstvene mogućnosti za poticanje svijesti i poštivanja ljudskih prava od tih preduzeća, uključujući mogućnosti utjecaja i kroz odredbe ugovora.

U Bosni i Hercegovini država je jedan od najznačajnijih kupaca roba i usluga, **javne nabavke** se procjenjuju na preko 3 milijarde KM godišnje.²² Također, značajni su i **poticaji** privredi (posebno poljoprivredi i malim i srednjim preduzećima, koji su zakonima zagarantirani), koji se procjenjuju na približno 300 miliona KM²³ na godišnjem nivou. Ove transakcije daju priliku državi da kroz

21 Međunarodni monetarni fond (MMF), istraživanje o temi "Preduzeća u državnom vlasništvu u BiH: Ocjenjivanje učinka i nadzor". Izvor: <https://www.dnevni-list.ba/javna-poduzeca-imaju-najvise-zaposlenih-a-najmane-doprinosu-ekonomiji/>

22 „Prema neslužbenim podacima, u 2018. godini ukupna vrijednost dodijeljenih ugovora je 3.080.202.646 KM“, Đenan Salčin, direktor Agencije za javne nabavke BiH. Izvor: <https://www.klix.ba/biznis/javne-nabavke-u-bih-premasile-tri-milijarde-km-salcin-trazi-bolji-nadzor-i-vece-kazne/191002035>

23 „Analiza budžetskih poticaja privredi u BiH s prijedlogom mjera za unapređenje procesa dodjele“, Institut za razvoj mladih KULT, Sarajevo, 2016.

ugovorne odnose s velikim brojem korisnika i partnera direktno doprinosi poboljšanju poštivanja ljudskih prava od predmetnih subjekata (npr., kroz ugovornu obavezu ili potpisivanje izjave o poštivanju ljudskih prava u poslovanju u prilogu ugovora).

- (6) *Budući da su rizici teških kršenja ljudskih prava posebno izraženi u **područjima zahvaćenim sukobima**, države trebaju osigurati da privredna društva koja djeluju u takvim okolnostima nisu uključena u kršenja ljudskih prava. Riječ je o područjima gdje se ne može očekivati da sistem zaštite ljudskih prava funkcionira kako bi trebao. Odgovorna preduzeća traže smjernice od država o tome kako izbjeći štetu po ljudska prava u takvim okolnostima. Države trebaju upozoriti preduzeća na povećani rizik od kršenja ljudskih prava u tim područjima. Trebaju odrediti i primjerene sankcije za preduzeća za svako odbijanje saradnje u ovom kontekstu.*

S obzirom na to, kako je već spomenuto, da BiH nema razvijene prekogranične privredne aktivnost kroz velike korporacije, ovo načelo djeluje nerelevantno i nesuvislo za primjenu. Međutim, zvanično deklariranje države u ovom kontekstu zasigurno joj može donijeti reputacijske prednosti.

- (7) *Države trebaju osigurati da su vladini resori, agencije i ostale **državne institucije koje oblikuju privredne aktivnosti svjesne obaveza prema ljudskim pravima** i da ih poštuju kada provode svoje specifične poslove, pružajući im sve relevantne informacije, obuku i podršku. Vertikalna koherentnost javnih politika podrazumijeva da država ima potrebne javne politike, zakone i procese pomoću kojih provodi međunarodne obaveze spram zaštite ljudskih prava. Horizontalna koherentnost javnih politika podrazumijeva podršku i kapacitiranje vladinih tijela koja oblikuju privredne aktivnosti, kako bi bili informirani i postupali u skladu s obavezom države da zaštiti ljudska prava.*

U vezi s BiH, a prema prethodno prezentiranim izvještajima međunarodnih institucija, BiH je uspostavila vertikalnu koherentnost javnih politika, u smislu da ima potrebne javne politike i zakone o zaštiti ljudskih prava od privrednih društava, ali da se slabost može osjetiti kod horizontalne koherentnosti, u smislu nepripremljenosti institucija da izvršavaju državne obaveze u oblasti zaštite ljudskih prava.

- (8) *Države trebaju osigurati primjereni prostor za ispunjavanje međunarodnih obaveza u pogledu zaštite ljudskih prava kada ostvaruju poslovne interese **u pregovorima s drugim državama ili preduzećima**, kroz investicijske sporazume i ugovore. Uvjeti multinacionalnih investicijskih sporazuma mogu ograničavati države u provedbi zakonodavstva koje se odnosi na zaštitu ljudskih prava, ili ih izložiti riziku obavezne međunarodne arbitraže. Stoga države trebaju zadržati dostatne sposobnosti za zaštitu ljudskih prava i pod uvjetima takvih sporazuma, istovremeno pružajući potrebnu zaštitu investitorima.*

Ovo načelo je značajno za Bosnu i Hercegovinu kao zemlju koja, uslijed ograničenih domaćih investicija, ima interes privući strane investitore. S obzirom na to da posebno interesiranje za investicije postoji u oblasti **energetike**, za koju se vežu pitanja i problemi zaštite okoliša i ljudskog zdravlja, BiH ovom načelu mora pristupiti s dužnom pažnjom.²⁴

II Smjernice za preduzeća u zaštiti ljudskih prava

- (1) Privredni subjekti obavezni su poštivati ljudska prava, izbjegavati njihovo kršenje te otkloniti kršenja u koja su eventualno uključeni. Odgovornost za poštivanje ljudskih prava predstavlja **globalni standard očekivanog ponašanja** za sva preduzeća, gdje god poslovala. Ono postoji nezavisno od mogućnosti ili volje država da ispunjavaju svoje obaveze. Otklanjanje negativnih učinaka na ljudska prava zahtijeva poduzimanje odgovarajućih mjera za njihovo **sprečavanje, ublažavanje** i, tamo gdje je to potrebno, **otklanjanje štete**. Kompanije ne smiju narušavati sposobnosti države da ispunjava svoje obaveze u pogledu ljudskih prava, npr. djelovanjem koje narušava integritet sudskih postupaka.

²⁴ Primjer su javne stručne polemike oko izgradnje Termoelektrane Tuzla 7: <http://ekotim.net/bs/novosti/klimatske-promjene/371-termoelektrana-tuzla-7-vise-pitanja-nego-odgovora-prije-parlamentarne-rasprave-o-kineskom-kreditu>

U BiH su, npr., poznati brojni slučajevi protesta radnika privatiziranih firmi i optužbi na račun novih vlasnika i utjecaja na pravosuđe u kontekstu kršenja vlasničkih i radničkih prava.²⁵

- (2) Odgovornost preduzeća za poštivanje ljudskih prava odnosi se na međunarodno priznata ljudska prava, minimalno uključuje prava sadržana u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka i Deklaraciji Međunarodne organizacije rada o pravima pri radu, dokumentima koji su već prethodno predstavljani. Ovo su **standardi prema kojima drugi društveni akteri procjenjuju utjecaj preduzeća na ljudska prava**. Zavisno od okolnosti, preduzeća mogu biti obavezna razmotriti i dodatne standarde.

Kada je riječ o BiH – u sljedećem poglavlju bit će detaljnije predstavljani rezultati istraživanja o stanju ljudskih prava u bh. privredi – domaće kompanije se najčešće drže zakonskog minimuma kada su u pitanju obaveze poštivanja ljudskih prava, dok je mali udio onih koji imaju progresivan pristup ovoj oblasti.

- (3) Odgovornost za poštivanje ljudskih prava zahtijeva da preduzeća:

- **spriječe** mogućnost uzrokovanja ili doprinosa negativnim učincima na ljudska prava;
- **otklone** takve učinke kada do njih dođe;
- nastoje spriječiti ili **ublažiti negativne učinke** na ljudska prava povezane s njihovim poslovanjem, proizvodima ili uslugama, čak i ako nisu direktno doprinijela tim učincima.

„Poslovni odnosi“ uključuju odnose s poslovnim partnerima, dionicima u lancu vrijednosti preduzeća te drugim državnim ili nevladinim tijelima direktno povezanim s poslovanjem, proizvodima ili uslugama preduzeća.

- (4) Odgovornost preduzeća za poštivanje ljudskih prava odnosi se na **sva preduzeća**, nezavisno od njihove veličine, sektora, okolnosti poslovanja, vlasništva ili strukture. Neka mala i srednja preduzeća mogu imati i teške negativne utjecaje na ljudska prava, koji će od njih zahtijevati prikladne odgovore nezavisno od njihove veličine.
- (5) Preduzeća trebaju usvojiti **politike i procese** u skladu sa svojom veličinom i specifičnim okolnostima, uključujući: predanost ispunjavanju (**javno opredjeljenje**) zaštite ljudskih prava, **dubinsku provjeru** utjecaja, detekciju i **prevenciju** te proces **otklanjanja** štete. U smjernicama koje će naknadno biti predstavljene (od br. 16 do 24 izvorne numeracije iz Smjernica) bit će pojašnjeno kako ova načela operacionalizirati.
- (6) Preduzeća trebaju izraziti svoju predanost ispunjavanju ove obaveze usvajanjem **iskaza o politici kompanije** (javno opredjeljenje), koji:
- a. je **odobren** na najvišem upravljačkom nivou preduzeća;
 - b. je izrađen na temelju relevantne interne i/ili vanjske **ekspertize**;
 - c. navodi očekivanja u pogledu zaštite ljudskih prava koja preduzeće **postavlja pred svoje zaposlenike, poslovne partnere i druge stranke** direktno povezane s poslovanjem, proizvodima ili uslugama preduzeća;

25 Primjere uzimamo isključivo kao ilustraciju, ne ulazeći u sudske epilog i rezultate procesa: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/radnici-feroelektora-pitaju-sudije-i-tuzioce-jeste-li-s-nama-ili-sa-stanicima/140506017>, <https://www.capital.ba/milakovic-optuzuje-malbasica-da-je-potkupio-ustavni-sud-bih/>, <http://tip.ba/2013/08/13/radnici-dite-postavili-satore-u-krugu-tvornice/> – „Radnici su postavili šatore u krugu tvornice. Traže isplatu 21 plaće te doprinose i poreze za 47 mjeseci. Za sadašnje stanje optužuju vlasnika, Vladu kantona i pravosuđe.“

- d. je **javno dostupan** te interno i eksterno proslijeđen svim zaposlenicima, poslovnim partnerima i drugim relevantnim strankama;
- e. se odražava **u operativnim politikama i procesima** potrebnim da bi iskaz postao sastavni dio cijelog preduzeća.

Izraz „iskaz o politici“ koristi se generički, kao oznaka za bilo koji način na koji preduzeće objavljuje svoje odgovornosti, preuzete obaveze i očekivanja. Iskaz o politici treba biti javno dostupan. Interna komunikacija politike ljudskih prava treba definirati linije i sisteme odgovornosti te dodatne obuke za zaposlenike na relevantnim poslovnim funkcijama. Iskaz o politici treba se odražavati od vrha do dna preduzeća kroz sve funkcije, koje u protivnom mogu djelovati bez svijesti ili obzira prema ljudskim pravima.

- (7) Preduzeća trebaju provoditi **dubinsku analizu stanja** ljudskih prava. Ovaj proces treba sadržavati procjenu stvarnih i potencijalnih učinaka na ljudska prava, objedinjavanje i postupanje temeljem nalaza, praćenje odgovora i izvještavanje o načinima otklanjanja učinaka. Ta dubinska analiza treba:²⁶
- a. pokrivati negativne učinke na ljudska prava koje preduzeća mogu uzrokovati ili im doprinosti, ili koji su povezani s njegovim poslovanjem, proizvodima ili uslugama;
 - b. imati različitu složenost s obzirom na veličinu preduzeća, rizik te prirodu i okolnosti poslovanja preduzeća;
 - c. biti kontinuirana, prepoznajući da se rizici mogu vremenom mijenjati.

Rizici za ljudska prava mogu se povećavati ili ublažavati već u fazi strukturiranja ugovora ili drugih sporazuma, te mogu biti naslijeđeni kroz spajanje ili kupovinu preduzeća. Provođenje prikladne dubinske analize stanja ljudskih prava treba pomoći preduzećima u umanjivanju rizika od **pravnih postupaka protiv njih** tako što pokazuje kako su poduzeti svi razumni koraci u izbjegavanju uključenosti u navodna kršenja ljudskih prava.

- (8) S ciljem **procjene rizika** za ljudska prava, preduzeća trebaju identificirati i procijeniti svaki stvarni ili potencijalni negativni učinak za ljudska prava u koji su uključena. Ovaj proces treba:
- a. koristiti internu i/ili nezavisnu eksternu **ekspertizu** o ljudskim pravima;
 - b. koristiti smislene **konsultacije s pogodnim skupinama** i drugim relevantnim dionicima.

Svrha je razumjeti specifične učinke po određene skupine ljudi, prema specifičnosti poslovanja. Zatim treba identificirati izloženosti negativnim učincima, pa sastaviti popis relevantnih standarda ljudskih prava i problema te izraditi projekciju o tome kakav je negativni utjecaj. Nužno je obratiti pažnju na ljudska prava pojedinaca iz skupina izloženih povećanom riziku od ranjivosti ili marginalizacije.

- (9) Preduzeća trebaju **integrirati nalaze svojih procjena učinaka** na svim relevantnim funkcijama i procesima te adekvatno

²⁶ Smjernice pod rednim brojevima 18 do 21 (u izvornom tekstu smjernica, a od 8 do 11 u ovoj studiji) elaboriraju potrebne komponente dubinske analize stanja ljudskih prava.

djelovati. Efektivna integracija zahtijeva:

- I. **odgovornost za otklanjanje** negativnih učinaka dodijeljenu odgovarajućem nivou i funkciji unutar preduzeća;
- II. interno **donošenje odluka, alokaciju sredstava i postupke nadzora** koji omogućavaju učinkovite odgovore na takve učinke.

Potencijalne učinke treba prevenirati, a za one koji su se već dogodili treba pristupiti otklanjanju štete.

(10) Preduzeća trebaju **pratiti učinkovitost mjera** kojima odgovaraju na kršenja ljudskih prava. Praćenje treba biti:

- a. utemeljeno na odgovarajućim kvalitativnim i kvantitativnim **pokazateljima**;
- b. utemeljeno na **povratnoj informaciji** od internih i eksternih izvora, uključujući pogođene dionike.

Praćenje treba biti integrirano u relevantne procese internog izvještavanja. **Žalbeni mehanizmi** na operativnom nivou također mogu pružiti važne povratne informacije o učinkovitosti dubinske analize preduzeća.

(11) Preduzeća trebaju biti spremna o ovoj temi **izvještavati i javno**, pogotovo kad je zabrinutost o takvim slučajevima izražena od ili u ime pogođenih dionika. U svim slučajevima izvještavanja:

- a. trebaju odgovarati utjecaju preduzeća na ljudska prava i biti **dostupni** ciljanoj publici;
- b. trebaju pružati informacije koje su dovoljne za procjenu **prikladnosti odgovora** nekog preduzeća;
- c. ne smiju dovoditi u dodatnu opasnost pogođene dionike, zaposlenike ili ugroziti legitime zahtjeve vezane za **čuvanje poslovnih tajni**.

Pokazivanje ove svijesti uključuje **komunikaciju**, osiguravanje transparentnosti i odgovornosti prema pojedincima i skupinama koji mogu biti pogođeni te prema drugim dionicima, uključujući investitore. Komunikacija može imati različite forme, uključujući sastanke, internetsku interakciju, konsultacije s pogođenim dionicima i formalne javne izvještaje.

(12) Tamo gdje preduzeća prepoznaju da su uzrokovala ili doprinijela negativnim učincima na ljudska prava trebaju osigurati njihovo ispravljanje ili učestvovati u predviđenim postupcima. To podrazumijeva:

- uspostavu **žalbenih mehanizama** za one koji su potencijalno pogođeni aktivnostima preduzeća;
- tamo gdje su se dogodili negativni učinci koje preduzeće nije uzrokovalo niti im doprinijelo, ali su direktno povezani s njegovim poslovanjem, proizvodima, uslugama ili poslovnim odnosom odgovornost za poštovanje ljudskih prava ne zahtijeva da samo preduzeće otkloni štetu, iako ono **u otklanjanju štete može učestvovati**;
- u tipičnim situacijama od preduzeća se zahtijeva **saradnja sa sudskim** instancama i dr.

- (13) U svim okolnostima, gdje god poslovala, preduzeća trebaju:
- a. **poslovati u skladu sa zakonima** te poštivati međunarodno priznata ljudska prava;
 - b. tražiti načine za poštivanje ljudskih prava kada su suočena s međusobno sukobljenim zahtjevima;
 - c. tretirati rizik od uzrokovanja ili doprinošenja kršenjima ljudskih prava kao pitanje poštivanja zakona.

Neki uvjeti poslovanja, kao što su područja pogođena sukobima,²⁷ mogu povećati rizik od saučesništva preduzeća u kršenjima ljudskih prava od drugih subjekata. Preduzeća trebaju tretirati ovaj rizik kao pitanje poštivanja zakona, s obzirom na sve širu **mrežu korporativnih zakonskih obaveza** koja proizlazi iz eksteritorijalnih građanskih tužbi te iz primjene odredbi Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda,²⁸ a koje se odnose na korporativnu krivičnu odgovornost.

III Smjernice o pristupu pravnoj zaštiti

- (1) Države moraju kroz sudske, upravne, zakonodavne i druge odgovarajuće mjere osigurati da pogođeni kršenjima ljudskih prava na njihovoj teritoriji i/ili području nadležnosti imaju **pristup** djelotvornim sredstvima pravne zaštite. Postupci za pružanje pravne zaštite trebaju biti nepristrasni, zaštićeni od korupcije i slobodni od političkih ili drugih utjecaja na ishod.
- (2) Države trebaju osigurati **učinkovitost** domaćih sudskih mehanizama kada se bave kršenjima ljudskih prava povezanih s poslovnim sektorom, uključujući i razmatranje načina za smanjivanje pravnih i drugih prepreka koje mogu dovesti do uskraćivanja pristupa mehanizmima pravne zaštite. Također trebaju osigurati da dostupnost pravdi nije spriječena korupcijom sudskih procesa, da su sudovi nezavisni od ekonomskih i političkih pritisaka od drugih državnih ili poslovnih aktera te da se legitimne aktivnosti branilaca ljudskih prava ne ometaju.
- (3) Države trebaju, uz sudske mehanizme, osigurati učinkovite i odgovarajuće **izvansudske žalbene mehanizme**, kao dio cjelovitog državnog sistema pravne zaštite od kršenja ljudskih prava povezanih s poslovnim sektorom. Ti mehanizmi mogu biti utemeljeni na medijaciji, arbitraži ili slijediti druge postupke – kao i kombinirati više njih – zavisno od tema o kojima se radi, postojanja javnog interesa te potencijalnih potreba stranaka. Državne institucije za zaštitu ljudskih prava imaju posebno važnu ulogu u ovim procesima, te regionalna i međunarodna tijela za zaštitu ljudskih prava.
- (4) Kako bi bilo moguće da žalbe budu razmotrene u ranoj fazi, a šteta direktno otklonjena, **preduzeća trebaju uspostaviti učinkovite žalbene mehanizme**, namijenjene pojedincima i zajednicama koji bi mogli biti izloženi negativnim učincima. Žalbeni mehanizmi na operativnom nivou mogu pridonijeti širem uključivanju dionika i kolektivnom pregovaranju, ali ih ne mogu nadomjestiti. Ne treba ih koristiti za potkopavanje uloge legitimnih sindikata u rješavanju sporova vezanih za radno pravo, niti za sprečavanje pristupa sudskim ili izvansudskim žalbenim mehanizmima.
- (5) **Industrijska udruženja** i ostale saradničke inicijative utemeljene na poštivanju standarda zaštite ljudskih prava trebaju osigurati dostupnost i djelotvornih žalbenih mehanizama.

27 U kontekstu BiH – ali i za poslovanje u zemljama regije – period tranzicije traje dugo i nosi sa sobom posebno osjetljive procese, poput privatizacije, koju su obilježile brojne neregularnosti i kršenja niza ljudskih prava i koja još nije u željenoj mjeri okončana, te se stoga poslovanje u BiH u brojnim oblastima tretirati kao poslovanje „u posebnim uvjetima“. (op.a.)

28 Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda je međunarodni ugovor kojim je osnovan Međunarodni krivični sud. Usvojen je na diplomatskoj konferenciji u Rimu 17. jula 1998. godine, a stupio je na snagu 1. jula 2002. godine. U julu 2011. godine 116 država su stranke Statuta. Statutom se, između ostalog, uspostavljaju funkcije Suda, njegova nadležnost i struktura. Tekst Rimskog statuta (čl. 2): https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2001_04_5_42.html

- (6) Kako bi bili **učinkoviti, izvansudski žalbeni** mehanizmi trebaju biti:
- a. legitimni: **uživati povjerenje** dionika i biti odgovorni za pravično vođenje postupaka žalbe;
 - b. **pristupačni**: poznati dionicima i dostupni za pomoć onima koji imaju prepreke pristupu;
 - c. predvidivi: s **jasnim postupcima** i definiranim vremenskim okvirom za svaku fazu, moguće ishode, kao i načine praćenja njihove provedbe;
 - d. **pravični**: nastojati osigurati da stranke u sporovima imaju **razuman pristup** izvorima informacija, savjetima i ekspertizi potrebnim za uključivanje u žalbene postupke;
 - e. **transparentni**: informirati stranke o napretku postupka te pružati dostatne informacije o funkcioniranju žalbenih mehanizama;
 - f. **kompatibilni s pravima**: osiguravati da su ishodi i mehanizmi pravne zaštite u saglasnosti s međunarodno priznatim ljudskim pravima;
 - g. izvor **kontinuiranog učenja**: oslanjati se na relevantne mjere za identificiranje načina unapređivanja mehanizama te sprečavanja budućih žalbi i povreda;
 - h. utemeljeni u **uključivanju i dijalogu**: konsultirati skupine dionika o formi i učincima mehanizama te se usredotočiti na dijalog kao način razmatranja i razrješavanja žalbi.

POGLAVLJE IV

Sažetak *Baseline* analize o stanju ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini

1) Metodologija istraživanja

Institut za razvoj mladih KULT je uz finansijsku podršku Evropske unije i u saradnji s partnerima pokrenuo inicijativu za poboljšanje poštivanja ljudskih prava u privrednom sektoru u BiH. Jedna od aktivnosti inicijative je i provođenje bazičnog istraživanja o stanju ljudskih prava u tom sektoru u BiH.

Istraživanje je pionirski, hvale vrijedan poduhvat, imajući u vidu nedostatak pouzdanih sistematiziranih statističkih podataka o utjecajima privrednog poslovanja na ljudska prava u BiH. Rezultati dobiveni istraživanjem o izazovima i problemima u oblasti privrednog poslovanja i povrede ljudskih prava poslužit će za osnovnu procjenu postojećeg stanja, te kao jedan od osnova za izradu **povelje** o ljudskim pravima u privrednom sektoru u BiH. Prijedlog povelje predstaviti ćemo u sljedećem, petom poglavlju ove studije.

Upitnik je bio baziran samo na onim načelima koja se odnose na poslovni sektor, a koja su obrazložena u prethodnom poglavlju.

Radna verzija upitnika prošla je kroz proces javnih konsultacija koje su održane u Goraždu, Zenici, Bijeljini i Mostaru. Javnim konsultacijama su prisustvovali predstavnici vlasti, nevladinih organizacija, razvojnih agencija i privrednika. Pored toga, provedene su i ciljane individualne konsultacije s kompanijama iz različitih sektora i različite vlasničke strukture kako bi se dobilo što šire mišljenje privrednika o važnosti pitanja koja se nalaze u upitniku. Komentari koji su prikupljeni na javnim i individualnim konsultacijama uvršteni su u finalnu verziju upitnika, koja je potom dobila svoju elektronsku formu na platformi [surveymokey.com](https://www.surveymokey.com).

Prikupljanje podataka elektronskim putem vršeno je u julu i augustu 2019. godine te direktno od privrednika na konferenciji u organizaciji Udruženja poslodavaca FBiH u septembru 2019. godine.

Kako bi se osiguralo da upitnik popune isključivo pravna lica iz BiH, distribucija upitnika odvijala se **direktnim putem na e-mail adrese** pravnih lica, pri čemu je korištena baza poslovnog portala Akta.ba. Imajući u vidu činjenicu da privredni sektor u Bosni i Hercegovini obuhvata brojne djelatnosti i preduzeća različitih veličina, istraživanjem su obuhvaćena preduzeća iz cijele Bosne i Hercegovine bez obzira na njihovu djelatnost i veličinu.

Iako je prvobitno planirano da se odgovori prikupe od 1.000 preduzeća, odziv privrednika bio je slabiji od očekivanog, što je rezultiralo time da je upitnik popunilo **412 preduzeća** – što je reprezentativan uzorak. Upitnik je bio anoniman ako su preduzeća tako željela, odnosno pitanje o nazivu preduzeća bilo je ostavljeno kao opcionalno. Omjer preduzeća koja su upisala svoj naziv i onih koja su ipak odlučila ostati anonimna je 21% prema 79%.

2) Kratki pregled načela korištenih za dizajniranje upitnika o ljudskim pravima u privrednom sektoru u BiH

U nastavku ćemo navesti temeljna načela, a s ciljem lakšeg praćenja nalaza istraživanja.

- Načelo 11²⁹: Poslovne organizacije trebaju poštivati ljudska prava.
- Načelo 12: To se odnosi na međunarodno priznata ljudska prava.
- Načelo 13: Zahtijeva se da spriječe uzrokovanje negativnih učinaka i otklone ih kada do njih dođe.
- Načelo 14: Odgovornost se odnosi na sva preduzeća, nezavisno od njihovih specifičnosti.
- Načelo 15: Preduzeća trebaju usvojiti politike i procese primjerene svojoj veličini i okolnostima: iskaz o opredijeljenosti, dubinske analize stanja i postupanje, te procese otklanjanje štete.
- Načelo 16: Iskaz o opredijeljenosti treba biti odobren na najvišim upravljačkim nivoima, izrađen na bazi ekspertize, navedenih očekivanja, dostupan, te da se održava u operativnim politikama.
- Načelo 17: Dubinska analiza stanja treba sadržavati procjenu učinaka na ljudska prava, postupanje temeljem nalaza, praćenje i izvještavanje o načinima otklanjanja učinaka te treba biti kontinuirana.
- Načelo 18: Potrebno je identificirati i procijeniti svaki negativni učinak za ljudska prava, koristeći ekspertizu i konsultacije s pogođenim grupama i dionicima.
- Načelo 19: Preduzeća trebaju integrirati nalaze svojih analiza učinaka na svim relevantnim funkcijama i procesima te adekvatno djelovati, što zahtijeva: odgovornost za otklanjanje dodijeljenu odgovarajućem nivou, donošenje odluke, alokaciju budžeta i postupke nadzora.
- Načelo 20: Preduzeća trebaju pratiti učinkovitost svojih mjera, kroz mjerljive pokazatelje i kroz povratne informacije, uključujući i one od pogođenih stranaka.
- Načelo 21: Preduzeća trebaju o ovoj temi izvještavati i javno, prikladnim i dostatnim informacijama.
- Načelo 22: Tamo gdje prepoznaju da su uzrokovala štetu, trebaju osigurati njeno ispravljanje.
- Načelo 23: Trebaju biti usklađena sa zakonima te poštivati međunarodno priznata ljudska prava.
- Načelo 24: Preduzeća trebaju prvo nastojati spriječiti i ublažiti one učinke koji su najteži ili one koji bi odlaganjem djelovanja postali nepopravljivi.
- Načelo 29: Potrebno je uspostaviti efikasne žalbene mehanizme na operativnom nivou.
- Načelo 30: Industrijska udruženja i inicijative utemeljene na poštivanju standarda zaštite ljudskih prava trebaju osigurati dostupnost i djelotvornih žalbenih mehanizama.
- Načelo 31: Izvansudski žalbeni mehanizmi trebaju biti: a. legitimni, b. pristupačni, c. predvidivi, d. pravični, e. transparentni, f. podudarni s pravima, g. izvor kontinuiranog učenja, h. utemeljeni na uključivanju i dijalogu.

3) Osvrt na ključne nalaze istraživanja

Politike ljudskih prava u preduzećima

Uпитnik je sadržavao nekoliko pitanja o tome da li postoje dokumenti i/ili osobe koji brinu o tome da se pitanja poštivanja ljudskih prava ugrade u cjelokupnu strukturu preduzeća, te da li preduzeće općenito vodi računa o tome da se predmetna pitanja adekvatno prenesu do zaposlenika. Ispitivano je i da li preduzeća procjenjuju rizike po ljudska prava, posebno u odnosu na ranjive grupe ljudi.

Više od polovine preduzeća (55%) navodi kako imaju pisani dokument (pravilnik, proceduru, politiku i sl.) u kojem se opisuje namjera preduzeća da u svom poslovanju vodi računa o poštivanju ljudskih prava. Od toga 49% preduzeća precizira kako je navedeni dokument internog karaktera, odnosno da postoji, ali nije javno dostupan. Oko **6% preduzeća navodi kako ima dokument koji je i javno dostupan.**

Blizu 20% preduzeća koja trenutno nemaju dokument kojim bi opisali svoju namjeru da poštuju ljudska prava ističe da imaju potrebu za takvim dokumentom. Da opisani dokument nemaju te da **nemaju ni potrebu za takvim dokumentom navodi 25% preduzeća.**

Preduzeća koja **imaju** javno dostupne politike brige o ljudskim pravima po veličini su uglavnom **srednja i velika**. Mala preduzeća najvećim dijelom navode kako imaju interni dokument koji nije javno dostupan. Preduzeća koja navode kako nemaju pisanu politiku brige o ljudskim pravima i nemaju potrebu za takvim dokumentom najčešće su mikropreduzeća, oko **52% mikropreduzeća smatra kako im pisana procedura nije potrebna**. Ovakvi podaci impliciraju da mikropreduzeća smatraju kako njihovo poslovanje i ne može ugroziti nečija ljudska prava, što svakako nije tačno, ali je nalaz na koji treba obratiti pažnju u kontekstu razumijevanja razloga zbog kojih mikropreduzeća nemaju pisane dokumente o brizi za ljudska prava.

Odjel/osoba nadležna za ljudska prava u kompaniji

Okolo 29% preduzeća ima osobu, odbor ili odjel specifično zadužen za praćenje poštivanja ljudskih prava od preduzeća. Blizu **55% preduzeća nema posebno zadužene** osobe/odjele nadležne za ovu oblast, a oko 16% preduzeća smatra kako ovakvo pitanje nije primjenjivo na njihovo preduzeće.

U strukturi preduzeća koja smatraju da ovo pitanje nije primjenjivo na njihovo poslovanje najviše je mikropreduzeća. Kod velikih preduzeća odgovor kako postojanje osobe ili odjela za brigu o poštivanju ljudskih prava nije primjenjivo na njihovo preduzeće **nije zastupljen**.

Edukacije osoblja

Značajan pokazatelj brige o ljudskim pravima jesu i pitanja o tome da li preduzeće širi svoju politiku ljudskih prava interno svim zaposlenima, osiguravajući im adekvatan trening, upute, nagrade i sankcije povezane s poštivanjem/nepoštivanjem politike ljudskih prava. Kako značajan broj preduzeća nema politiku ljudskih prava, pitanje o širenju takve politike nije bilo primjereno za njih, pa su ta preduzeća pitana da li općenito imaju neki oblik edukacije ili informiranja zaposlenika o politikama, propisima ili sistemima upravljanja vezanim za teme radničkih prava, poslovne etike, zaštite okoliša, zdravlja i sigurnosti na radnom mjestu, odnosa s lokalnom zajednicom i zaštite ljudskih prava.

Ispitana preduzeća uglavnom održavaju one edukacije koje su obavezne održavati po legislativi koja uređuje određene oblasti, poput Zakona o zaštiti na radu, naprimjer. Općenito, postoji mnoštvo zakona i podzakonskih akata koje preduzeća moraju primjenjivati, a u koje su u određenoj mjeri ugrađena pojedina pitanja koja se mogu smatrati pitanjima ljudskih prava.

Iz tog razloga, najviše pozitivnih odgovora kada su u pitanju provođenja edukacija odnosi se na edukacije iz oblasti radničkih prava i zdravlja i sigurnosti na radu. Edukacije ili informiranja o zaštiti ljudskih prava i odnosima s lokalnom zajednicom najmanje su zastupljene (oko 12%). **Trećina kompanija (32,8%) ne održava nikakve edukacije zaposlenika.**

Tabela: Organizirana edukacija i informiranje zaposlenika

Ima li preduzeće neki oblik edukacije ili informiranja zaposlenika o politikama, propisima ili sistemima upravljanja vezanima uz ispod navedene teme?	%
Da, o radničkim pravima (Zakon o radu, kolektivni ugovori itd.)	49,0%
Da, zdravlje i sigurnost na radnom mjestu	43,5%
Da, poslovna etika (etički kodeks, antikorupcijske mjere)	33,0%
Ne, ne postoji takvo obrazovanje zaposlenika	32,8%
Da, zaštita okoliša	23,1%
Da, zaštita ljudskih prava	11,9%
Da, odnosi s lokalnom zajednicom	8,0%
Nešto drugo	0,7%

Preduzeća koja nemaju određeni oblik edukacije ili informiranja zaposlenika o politikama, propisima ili sistemima upravljanja vezanima za bilo koju od iznad navedenih tema uglavnom su mikro i mala preduzeća.

Oko 25% uzorka **srednjih** preduzeća navodi kako provode edukacije o zaštiti ljudskih prava. Slijede ih velika preduzeća s oko 15% onih koji provode edukacije ili informiranje zaposlenika o ljudskim pravima, a zatim mala (9%) i mikro (6%) preduzeća.

Procjena rizika po ljudska prava

Važna pitanja kod procjene rizika po ljudska prava su i to da li preduzeća uopće smatraju standarde ljudskih prava mjerilom za procjenu rizika i procjenu utjecaja. Također, važno je ustanoviti procjenjuju li utjecaj na ljudska prava u određenim ključnim momentima svoga rada i poslovnog razvoja kao, naprimjer, kada ulaze na nova tržišta, u nove poslovne odnose ili kada šire poslovanje. Značajno je i pitanje da li preduzeća posvećuju posebnu pažnju utjecajima na ljudska prava koja se tiču marginaliziranih ili rizičnih grupa te vode li računa o pitanjima ravnopravnosti spolova. Posebno je pitanje da li se procjene rizika vrše na redovnoj osnovi.

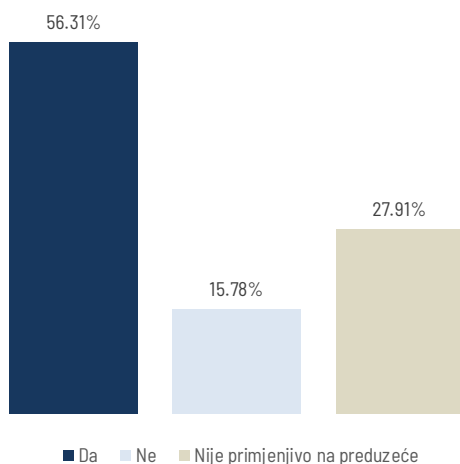
Rezultati istraživanja pokazuju da oko 36% preduzeća jeste vršilo procjenu pitanja rizika po ljudska prava, tj. procjenjivali su na koje načine bi poslovanje preduzeća moglo ugroziti bilo čija ljudska prava. Od toga, polovina (**18%**) **procjenu vrši obavezno i na redovnoj osnovi**, a druga polovina nekada jeste radila procjenu te vrste, ali ne radi je na redovnoj osnovi. Ipak, najviše je preduzeća koja nikada nisu radila procjenu te vrste rizika (oko 39%) te zabrinjavajuće visok udio preduzeća koja procjenu rizika po ljudska prava nisu radila nikada jer smatraju kako njihovo poslovanje nikako ne može ugroziti ljudska prava (oko 25%). I kod ovog odgovora najviše je mikropreduzeća.

Tabela: Vršenje procjene rizika po ljudska prava

Da li se u preduzeću procjenjuju pitanja rizika po ljudska prava?	Veličina preduzeća			
	Mikro	Mala	Srednja	Velika
Da, obavezno, i to na redovnoj osnovi	9,9%	14,3%	26,8%	37,0%
Da, nekada smo radili takvu procjenu, ali ne radimo je redovno	3,3%	27,8%	23,2%	26,0%
Ne, nikada nismo radili procjenu te vrste rizika	41,0%	42,1%	34,1%	34,8%
Ne, naše poslovanje nikako ne može ugroziti ljudska prava	45,7%	15,8%	14,6%	0,0%

Više od polovine preduzeća obraća pažnju na to kako njihovo poslovanje može djelovati na određene posebno ugrožene grupe ljudi, kao, naprimjer, osobe s invaliditetom, manjinske grupe i slično. No, i kod ove vrste procjene visok je udio preduzeća koja smatraju kako ovo pitanje, odnosno procjena ove vrste utjecaja nije primjenjiva na njihovo poslovanje.

Procjena rizika na ranjive grupe

Preduzeća su pitana da li se pri donošenju poslovnih odluka u preduzeću na sistematičan način procjenjuje i utjecaj tih odluka na određene faktore na koje te odluke mogu utjecati: zaposlenike, okoliš, lokalnu zajednicu, dobavljače i kooperante te potrošače/klijente. Iz odgovora je jasno da preduzeća u ukupnom pregledu najviše pažnje posvećuju svojim potrošačima i klijentima, a zatim zaposlenicima.

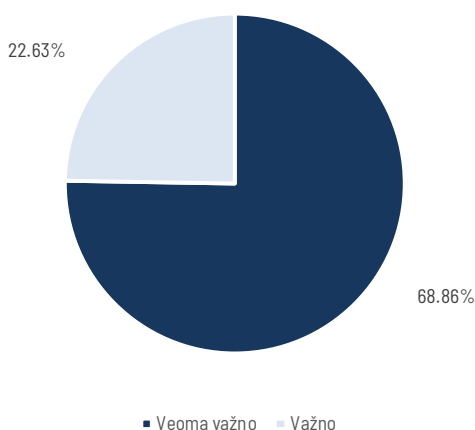
Briga o reputaciji i interakcija sa značajnim grupama

Skoro 66% preduzeća ne povezuje se s drugima kroz organizirano članstvo u organizacijama specijaliziranim za određene oblasti, poput zaštite okoliša, zaštite ljudskih prava, održivog razvoja ili kontrole kvalitete proizvoda i/ili usluga.

Preduzeća koja jesu članovi određenih specijaliziranih organizacija **najčešće se uključuju u organizacije koje se bave pitanjima kontrole kvalitete** proizvoda i/ili usluga, njih oko 23%. Oko 13% preduzeća članovi su organizacija koje se bave zaštitom okoliša, 8,5% preduzeća učlanjeno je u organizacije koje se bave pitanjima održivog razvoja, a 6,3% je onih koja su uključena u organizacije za zaštitu ljudskih prava.

Jedan od temelja na kojem bi se mogla graditi buduća svijest preduzeća o važnosti brige o ljudskim pravima jeste promocija i etabliranje ljudskih prava kao bitnog elementa reputacije preduzeća, s obzirom na to da istraživanje pokazuje kako je **preduzećima njihova reputacija važna**.

Značaj reputacije za preduzeća

Nepunih **1% preduzeća izjavljuje kako im očuvanje reputacije nije važno**, a onih koji nemaju izražen stav o značaju očuvanja reputacije je 6,57%.

I kada se posmatraju mjere koje preduzeća provode, a koje bi se u širem kontekstu mogle tumačiti kao pozitivne i s aspekta brige o ljudskim pravima i zajednici općenito, uočava se kako preduzeća uglavnom **provode one mjere od kojih imaju direktnu korist** (naprimjer, uštede) **ili one mjere koje su obavezna provoditi zbog zakonskih propisa** vezanih za njihovu djelatnost.

Najčešći slučaj je da preduzeća (71,29%) provode mjere smanjenja potrošnje energenata (plin, električna energija, voda). Mjere smanjenja proizvodnje otpada i mjere odgovornog upravljanja otpadom provodi 57,86% preduzeća u najvećoj mjeri iz djelatnosti prerađivačke industrije.

Preduzeća su zamoljena da označe da li se ispod navedene izjave odnose na njihovo poslovanje. Iz odgovora je vidljivo da preduzeća **nemaju naviku koristiti svoj utjecaj na druge**, jer oko 47% preduzeća odnos dobavljača prema zaštiti ljudskih prava ne postavlja kao kriterij saradnje.

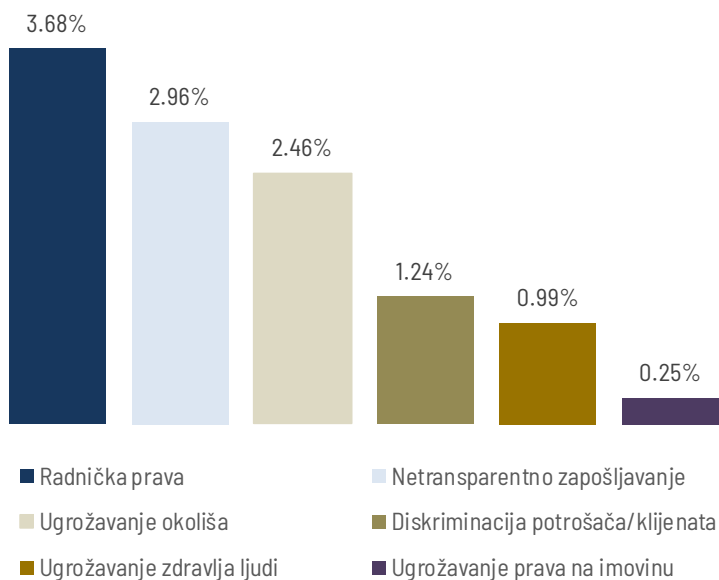
Izjave	Da	Ne	Nije primjenjivo
Preduzeće osigurava da se prirodni resursi koriste na održiv način	56,47%	19,40%	24,13%
Preduzeće nastoji da kroz svoje poslovanje štiti okoliš	69,63%	14,57%	15,80%
Marketinško komuniciranje preduzeća zasnovano je na etičkom kodeksu oglašavanja	70,96%	15,91%	13,13%
Odnos dobavljača prema zaštiti ljudskih prava nalazi se među kriterijima za odabir dobavljača s kojima će preduzeće saradivati	33,76%	47,21%	19,04%
Preduzeće redovno donira robe/usluge ili novac za društveno odgovorne projekte	55,89%	33,83%	10,28%

Ugrožavanja i povrede ljudskih prava od preduzeća

Kroz javne i individualne konsultacije s privrednicima pokazalo se kako privrednici nisu svjesni na koje sve načine njihovo poslovanje može ugroziti ljudska prava. Kada se govori o ljudskim pravima u privrednom sektoru, privrednici uglavnom misle isključivo na prava radnika te da jedino u tim slučajevima eventualno mogu ugroziti ljudska prava. Osim toga, značajan je udio preduzeća koja smatraju kako njihovo poslovanje nikako ne može ugroziti ljudska prava. Iz ovih razloga nije bilo moguće postavljati direktna pitanja o tome da li preduzeća ugrožavaju nečija ljudska prava, jer je vrlo moguće da i preduzeća koja su imala takve slučajeve jednostavno nisu bila svjesna da u suštini ugrožavaju ili krše nečija ljudska prava.

Zbog toga su pitanja o stvarnim ugrožavanjima prava postavljena u širem kontekstu kroz pitanja o tome da li su preduzeća ikada bila predmet negativnih medijskih objava o određenim temama koje u biti predstavljaju ugrožavanje pojedinih prava, te da li su bila tužena od pojedinih grupa ljudi, institucija ili organizacija, a što bi također mogao biti indikator ugrožavanja i povrede prava. Iz odgovora na pitanja ovog tipa može se naslutiti kako bosanskohercegovačka **preduzeća učestvuju u ugrožavanju i/ili kršenju** ljudskih prava češće i značajnije nego što su toga svjesna.

Teme negativnih medijskih objava o preduzećima

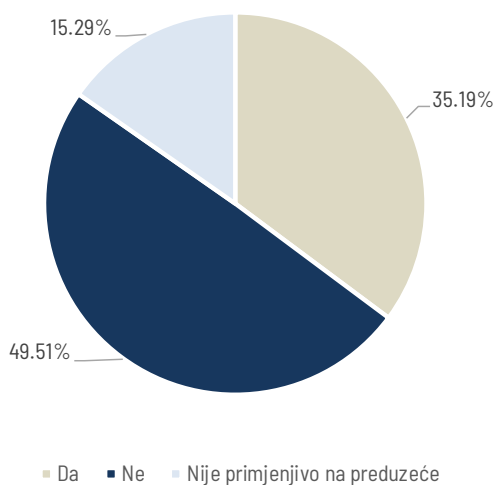
Preduzeća iz uzorka ukupno su imala 263 slučaja tužbi od različitih grupa ljudi, institucija i organizacija. Najveći broj tužbi pokretan je od radnika i poslovnih partnera, a u oko 9% slučajeva tužbe su pokrenuli potrošači/klijenti.

Konkretni slučajevi vezani za sankcioniranje preduzeća zbog **kršenja ljudskih prava zabilježeni su kod 3,42% preduzeća** kojima je u referentne tri godine izrečena određena novčana kazna od nekog od regulatornih tijela, a koja je povezana s kršenjem ljudskih prava. Zanimljivo je da **5,38% preduzeća nije željelo odgovoriti na pitanje** o tome da li su u periodu od tri godine sankcionirani od regulatornih tijela zbog kršenja ljudskih prava. Oko 91% preduzeća navodi kako nisu imali ovakvih sankcija u referentne tri godine.

Pravo na nadoknadu štete

Skoro polovina ispitanih preduzeća nema dokument (proceduru/pravilnik) u kojem je jasno opisan način na koji se može nadoknaditi šteta oštećenim stranama/osobama u slučaju kada bi preduzeće izazvalo određene negativne utjecaje, a oko 15% preduzeća smatra kako takav dokument nije primjenjiv na njihovo poslovanje. Oko **35% preduzeća ima dokument s opisanim načinima za nadoknadu štete**. Nepoznato je da li su ti dokumenti kreirani na bazi međunarodno priznatih dokumenata.

Uspostavljene procedure za nadoknadu štete

Poznavanje relevantnih međunarodnih dokumenata

Okolo 17% preduzeća navodi kako nikada nisu čula za Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima UN-a, oko **66% ih nije razmatralo usklađivanje s ovim dokumentom**. Blizu 17% ih je razmatralo, eventualno i usklađivalo, svoje procedure s načelima UN-a.

Najviše preduzeća (26%) usklađivalo se s Deklaracijom Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima na radu, a Međunarodnu deklaraciju o ljudskim pravima i načelima razmatralo je 24% preduzeća.

POGLAVLJE V

Povelja kompanija o poštivanju ljudskih prava

Uvod

S obzirom na to da Smjernice UN-a, kako je pojašnjeno u uvodnom dijelu i metodologiji, već predstavljaju svojevrsne preporuke za preduzeća, jer ulaze u operativna rješenja i uspostavu sistema zaštite ljudskih prava u firmama, a poglavlje o stanju ljudskih prava u BiH navodi ključne oblasti gdje je pitanje njihove zaštite posebno osjetljivo, predložena Povelja nastoji ih sažeti, klasificirati i izraziti u kratkoj formi javnog opredjeljenja i deklariranja firme da će poštivati ljudska prava. Također, korišteni su i obrasci izjava o namjeri i politike ljudskih prava pojedinih međunarodnih i kompanija iz regije.³⁰

Dakle, **Povelja o poštivanju ljudskih prava u biznisu** jeste prije svega povelja za javno opredjeljenje kompanije da će poštivati ljudska prava, bazirana na preporukama iz Smjernica UN-a, te posebno osjetljivim tačkama za bh. kompanije gdje bi moglo doći ili najčešće dolazi do kršenja ljudskih prava, prema navodima iz međunarodnih izvještaja.

Napominjemo da je riječ o prijedlogu teksta, bolje reći okviru koji se može mijenjati, nadopunjavati i prilagođavati potrebama pojedinačnih firmi u kontekstu njihovog poslovanja.

30 Izvori: <https://ba.coca-colahellenic.com/ba/o-nama/politike/politika-ljudskih-prava/>, <http://data1.com/images/dokumenti/71/data-link-politika-ljudskih-prava.pdf>

POVELJA O POŠTIVANJU LJUDSKIH PRAVA U POSLOVANJU

Polazeći od činjenice da smo odgovorna kompanija koja se rukovodi principom zakonitog poslovanja, koja poštuje domaće zakonodavstvo i međunarodne propise na koje se Bosna i Hercegovina obavezala, ali i nastoji pratiti međunarodne standarde za unapređenje poslovanja u svakom segmentu, opredijeljeni smo na poštivanje i zaštitu ljudskih prava.

Pritom se vodimo važećim propisima u BiH i odredbama najznačajnijih međunarodnih dokumenata u oblasti poštivanja i zaštite ljudskih prava, prvenstveno Opće deklaracije o ljudskim pravima, Deklaracije Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu i Vodećim načelima o poslovanju i ljudskim pravima Ujedinjenih naroda.

Politiku poštivanja i zaštite ljudskih prava provodimo u svojoj kompaniji, u kompanijama koje posjedujemo i u kojima smo u većinskom vlasništvu, a nastojimo je širiti na svoje partnere i dobavljače.

1. Štitimo ljudska prava kroz nastojanje da utvrdimo i spriječimo sve negativne utjecaje na ljudska prava koje naše poslovanje može uzrokovati, vršeći prethodne provjere i preventivne procese usklađenosti s obavezama poštivanja ljudskih prava.
2. Opredijeljeni smo za uključivanje interesnih strana: klijenata, ranjivih grupa, udruženja za zaštitu i druge subjekte u zajednicama u kojima poslujemo kako bismo čuli njihov glas i potrebe.
3. Smatramo da su nacionalne, dobne, rodne, rasne i sve druge različitosti naših uposlenika, partnera i klijenata najviša vrijednost, nastojimo imati jednak odnos prema svima, bez ikakve diskriminacije.
4. Osnove za pronalaženje radnika, njihovo angažiranje, obuku, naknadu za rad i napredovanje u našoj kompaniji su kvalifikacije, učinak, znanje, vještine i iskustvo.
5. Naša kompanija ne tolerira uvredljivo niti bilo kakvo neprimjereno ponašanje, nepravilno postupanje, odmazdu ili zlostavljanje bilo koje vrste kako na radnom mjestu tako i van radnog mjesta tokom svih aktivnosti vezanih za poslovanje. Ovo važi i za zaposlene i za poslovne partnere.
6. Poštujemo pravo svojih zaposlenika na udruživanje i formiranje radničkih sindikata, ali i neprihvatanje da im se pridruže bez straha od bilo kakve odmazde.
7. Opredijeljeni smo da s legalno formiranim sindikatima i izabranim predstavnicima uspostavimo konstruktivan kontinuiran dijalog i stupimo u pregovore, vjerujući u pozitivan ishod.
8. Nastojimo pružiti sigurno i zdravo radno okruženje, poštujući propise o zaštiti na radu, sigurnosti i zdravlju uposlenih i klijenata.
9. Posvećeni smo očuvanju radnog okruženja bez nasilja, zlostavljanja, prijetnji i sličnih uznemirujućih i ugrožavajućih okolnosti, poštujući privatnost i dostojanstvo zaposlenika.
10. Zabranjujemo prisilni angažman i svaki oblik prinudnog rada i umiješanost u trgovinu ljudima.
11. Poštujemo propise o minimalnoj starosti za radni angažman, ne angažirajući osobe koje su mlađe od 18 godina za pozicije koje se smatraju rizičnim.
12. U potpunosti poštujemo zakone koji određuju visinu plaće, radno vrijeme, prekovremeni rad i dodatke na plaću.
13. Imamo sistem komunikacije koji maksimalno štiti povjerljivost za sve prijave zaposlenih, partnera i klijenata, a u vezi s kršenjem ljudskih prava u duhu ove povelje, kao i nadležnu osobu za prijem žalbi i postupanje po njima: u pokretanju istrage, obradi i pravičnom rješavanju te poduzimanju odgovarajućih korektivnih mjera za sve vrste prekršaja i eventualnu naknadu za nastalu štetu.
14. Sve žalbe i prigovore čije rješavanje prekoračuje naša ovlaštenja prosljeđujemo višim instancama, vladinim i nevladinim, sudskim i Izvansudskim.
15. S posebnom pažnjom posvećujemo se pojedincima i grupama koje su posebno ranjive u smislu radnog angažmana i zaštite prava te pitanjima koja su posebno aktuelna u BiH: zaposlenice trudnice i porodilje, osobe s invaliditetom, marginalizirane grupe, Romi i druge manjine, opasni uvjeti rada i kontrola prekovremenog rada i dr.

Ovu povelju činimo javnom i dostupnom za sve zainteresirane strane, držeći je za posebnu vrijednost svoje kompanije.

Izvori

- Smjernice UN-a o poslovnom sektoru i ljudskim pravima
- Analiza „Poboljšanje ljudskih prava u privrednom sektoru u Bosni i Hercegovini“
- Deklaracija Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima pri radu
- Opća deklaracija o ljudskim pravima
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
- Izvještaji o stanju ljudskih prava u zemljama u 2017. godini (BiH), Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a
- Politika ljudskih prava, Coca Cola Hellenic
- Politika ljudskih prava, Data Link
- Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, opis Wikipedia
- Zakon o radu RS-a, Službeni glasnik RS-a, br. 1/2016 i 66/2018
- Zakon o radu FBiH, Službene novine FBiH 26/16
- Ministarstvo vanjskih poslova BiH, web-stranica/informacija
- Zakon o štrajku FBiH
- Medijski izvještaji (navođeni u fusnotama: cin.ba, ekotim.ba, cazin.net i dr.)
- „Preduzeća u državnom vlasništvu u BiH: Ocjenjivanje učinka i nadzor“, Međunarodni monetarni fond (MMF)
- „Analiza budžetskih poticaja privredi u BiH s prijedlogom mjera za unapređenje procesa dodjele“, Institut za razvoj mladih KULT, Sarajevo, 2016.
- Strategija unapređenja društvenog položaja lica s invaliditetom, Vlada RS-a i dr.

Ovaj projekt
finansira
Evropska unija

Institut za
razvoj mladih KULT

Ova publikacija napravljena je uz finansijsku podršku Evropske unije.
Za njen sadržaj isključivo je odgovoran Institut za razvoj mladih KULT i on ne održava nužno stavove Evropske unije.